

Abô Mavi atu ba Mak hato Abô môᶇ

Mak hato kapyã êntêk. Yãni anêᶇ athêᶇ yaᶇ nena Jon Mak. Yani ma anyô Israël te. Sêbôk atu ba Yisu hadum anêᶇ ku hamô pik, ma Mak ma anyô muk denaᶇ ba intu miᶇ hi haviᶇ Yisu ami. Yani halumbak bêᶇ hamô Jelusalem ba intu halanô abô hathak Yisu (Ap 12:12). Môᶇ anôᶇ ma Pol lo Banabas i luvuluvu, ma ewa Mak haviᶇ (Ap 12:25; 13:5; 13:13; 15:36-39; Kol 4:10; 2Ti 4:11). Havenᶇ yam ma Mak hamô haviᶇ Pita hamô Lom. Pita bôk hayê Yisu anêᶇ ku lôkthô hathak ma, ba intu hananᶇ ba Mak hato.

Mak hik thô nena Yisu Kilisi ma Wapômbêᶇ anêᶇ Nakaduᶇ ba havalonᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ lôklokwanᶇ ba hadum nômbithi lomaloma hathak. Ma hato haviᶇ nena Yisu halêm pik hatôm anyô ku te. Mak hayê malainᶇ lomaloma hapôm avômalô êvhaviᶇ anêᶇ Lom, ba intu hato kapyã êntêk ek embatho avômalô êvhaviᶇ lonᶇ ek nimiᶇ lôklokwanᶇ. Mak hayê nena Yisu anêᶇ lôklokwanᶇ ma bêᶇ anôᶇ ba hamôᶇ ek Sadaᶇ anêᶇ.

Hato kapyã êntêk hadêᶇ sondabêᶇ 55 menã 65 AD la.

*Jon anyô hathik ᶇaᶇ hapôpêk Yisu anêᶇ lonᶇôndê
(Mat 3:1-12; Luk 3:1-17; Jon 1:19-28)*

¹ Abô Mavi êntêk ma hathak Wapômbêᶇ nakaduᶇ Yisu Kilisi.

² Hatôm plopet Aisaia bôk hatô aêntêk,
 “Ondañô! Tem yanêm yenañ anyô ku te ek enja
 abô êmôn ek o,
 ôpênj tem êpôpêk anêm loñônê. *Malakai 3:1*

³*Kaêk te halam haveñ loñ thiliv nena,
 ‘Nôpôpêk loñônê ek Anyô Bêñ êlêm,
 ma nopesañ ba imbitak thêthôn ek yani.’”
Aisaia 40:3

⁴*Aênj ba Jon anyô hathik ñañ habitak anênj loñ
 thiliv ba hanañ ek avômalô nede kapôlônjinj lilin ba
 nisik ñañ ek Wapômbênj nêm iniñ kambom vê. ⁵ Êñ
 ma avômalô Judia lo Jelusalem sapênj ibi thêthô ba
 i hadênj yani ek enañ iniñ kambom bênj. Ma Jon
 hathik i halôk ñañ Jolodañ. ⁶*Jon ma hathak hik
 kwêv atu ba epesañ hathak bok kamel vuluk ma
 havak bokngôp epesañ hathak bok kupik hayôhêk
 lamalim. Ma hathak hayañ kôm sopek lôk hanum
 biyo thôk. ⁷*Ma hanañ nena, “Ôpatu ba tem embenj
 ya yam anênj lôklokwañ ma bomañ ek yenañ. Yani
 ma anyô lôk athênj bênj ma ya ma yaônalôk ba intu
 miñ hatôm yakôm ba yapole anênj vakapô bokngôp
 anênj yak vê ami. ⁸ Yahathik môlô hathak ñañ. Ma
 doñtom yani tem isik môlô esak Lovak Mathenj.”

Jon hathik Yisu

(Mat 3:13-17; Luk 3:21-22; Jon 1:32-34)

⁹ Wak te ma Yisu hatak Nasalet anênj Galili
 ba halêm ma Jon hathik yani halôk ñañ Jolodañ.
¹⁰ Yisu haviyô anênj ñañ kapô ma hayê leñ hakyav
 ma Lovak Mathenj halôk ba halêm ek yani hatôm

---

* **1:3:** Ais 40:3   * **1:4:** Ap 13:24; 19:4   * **1:6:** 2Kinj 1:8; Mat
 11:8   * **1:7:** Ap 13:25

menak bôbô. ¹¹*Ma abô te halêm anêṅ leṅ nena, “O ma yenaṅ Okna atu ba yalenṅhaviṅ. Yalenṅmavi anôṅ hathak o.”

Sadaṅ halôk Yisu la ek indum kambom
(*Mat 4:1-11; Luk 4:1-13*)

¹²Ma kethenṅ oyaṅ ma Lovak Mathenṅ hêv Yisu vê hi loṅ thiliv. ¹³*Yisu hamô loṅ êṅ hatôm wak 40, êṅ ma Sadaṅ hayô ba halôk yani la. Yani hamô haviṅ alim bomaṅ ma aṅela eyabiṅ yani.

Yisu anêṅ ku môṅ
(*Mat 4:12-17; Luk 4:14-15*)

¹⁴*Etak Jon halôk koladôṅ, êṅ ma Yisu hi Galili ma hanaṅ Wapômbêṅ anêṅ Abô Mavi bêṅ nena, ¹⁵*“Wakma lêk hayô yôv ba Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak lêk habobo. Aêṅ ba node kapôlômim liliṅ lôk nônêmimbiṅ Wapômbêṅ anêṅ Abô Mavi!”

Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani
(*Mat 4:18-22; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42*)

¹⁶Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêṅ daṅ ma hayê Saimon lo yaṅ Andulu. Thai ma ṅê ik alim ba lêk ekaliv yaksenṅ havenṅ. ¹⁷Ma Yisu hanaṅ hadêṅ thai, “Mamu nôlêm nosopa ya. Tem yandum ba mamu nôbôv avômalô êtôm ôvôv alim halôk yaksenṅ.” ¹⁸Kethenṅ oyaṅ ma thai êdô iniṅ yaksenṅ hamô ma esopa yani.

¹⁹Yisu habup hathak vauna ma hayê Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nali ba êmô iniṅ yeṅ ma idu iniṅ yaksenṅ titip. ²⁰Hayê thai ma halam, êṅ ma

* **1:11:** Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; Mak 9:7
91:11-13 * **1:14:** Mak 6:17 * **1:15:** Mat 3:2

* **1:13:** Sng

êdô lambô Sebedi hamô yeŋ haviŋ anêŋ nê ku, ma i esopa yani.

*Yisu hêv ngôk vé
(Luk 4:31-37)*

²¹ Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ba êmô. Ma Sabat hayô ba Yisu hi unyak yeŋ ma hadôŋ avômalô. ²² *Thêlô elanô anêŋ abô ba eson kambom ma leŋŋhabi nena yani miŋ hadôŋ i hatôm nê lôkauk hathak abô balabuŋ ami. Mi, hadôŋ i hatôm anyô lôk athêŋ bêŋ. ²³ Ma anyô te hamô unyak yeŋ êŋ ba ngôk lelaik hamô haviŋ yani. Ma halam nena, ²⁴ **“Yisu anêŋ Nasalet, hôlek ek udum malê êndêŋ yêlô? Hôlek ek umbuliŋ yêlô e? Yahayala o. O ma Wapômbêŋ anêŋ Anyô Mathêŋ.”*

²⁵ Êŋ ma Yisu hathaŋ ngôk êŋ ba hanaŋ, *“O bônôŋ ma otak ôpêntu!”* ²⁶ *Ma ngôk lelaik êŋ hayôkwiniŋ ôpêŋ kambom anôŋ ba hanŋgaliak ma hatak ôpêŋ ba hi.

²⁷ Ma avômalô sapêŋ eson kambom ba enaŋ hadêŋ i, *“Malê êntêk aêŋ am? Yani hadôŋ auk lukmuk hatôm anyô lôk athêŋ bêŋ. Ma hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ ngôk lelaik ma elanô anêŋ abô ba esopa.”* ²⁸ *Ma abô hathak Yisu halaŋviŋ havenŋ Galili iniŋ loŋ sapêŋ.

*Yisu hadum avômalô lijiŋ bêŋ anôŋ mavi
(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)*

²⁹ Ma Yisu thêlô etak unyak yeŋ, ma i Saimon lo Andulu iniŋ unyak. Ma Jems lo Jon i iviŋ. ³⁰ Êyô unyak, ma enaŋ hadêŋ Yisu nena Saimon yaŋavi

* **1:22:** Mat 7:28-29   * **1:24:** Mak 5:7   * **1:26:** Mak 9:26

* **1:28:** Mat 4:24

hapôm lijij vovaŋ ba hêk. ³¹ Ma Yisu hi hadêŋ avi êŋ ma havalonŋ baŋ ma hadadi haviyô. Êŋ ma lijij hatak yani ma hapôpêk nôŋ ek thêlô.

³² Wak halôk abuk ma avômalô ewa nê lôk lijij lôk nê takatu ba ngôk habulinŋ i ba êlêm ek Yisu.

³³ Lôk avômalô malak lôŋ êŋ sapêŋ êlêm ivinŋ ba êmô unyak anêŋ piklêvônŋ. ³⁴ *Êŋ ma Yisu hadum avômalô lôk lijij lomaloma bêŋ anônŋ mavi. Ma hêv ngôk bêŋ anônŋ vê havinŋ. Ngôk takêŋ eyala nena yani intu opalê ba miŋ hatak i ek nenaŋ abô ami.

*Yisu da hi loŋ thiliv ek eteŋ mek
(Luk 4:42-44)*

³⁵ *Lôkbôk momaŋininŋ mi ma Yisu haviyô ba hi loŋ thiliv ek eteŋ mek. ³⁶ Ma Saimon thêlô i êbôlêm yani havenŋ. ³⁷ Êpôm yani ma enaŋ, “Avômalô sapêŋ êbôlêm o havenŋ.”

³⁸ Ma Yisu hanaŋ, “Alôana buyaŋ. Alôana malak lôŋ takatu ba hamô habobo ek yanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô êndêŋ i imbiŋ. Hathak ôdônŋ êŋ iyom intu yahalêm.” ³⁹ *Ma Yisu havenŋ Galili iniŋ loŋ sapêŋ ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hamô iniŋ unyak yeŋ lôk hêv ngôk bêŋ anônŋ vê hêk avômalô.

*Yisu hadum anyô lôk palê lepla te mavi
(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)*

⁴⁰ Ma anyô lepla te hi hayô ek Yisu ma halek vadônŋ lêlô ma habui hadêŋ Yisu ba hanaŋ, “Hathak oda anêm lemhavinŋ, ma hatôm undum ba yambitak mavi.”

---

* **1:34:** Mak 3:10-12   * **1:35:** Mat 14:23; Mak 6:46   * **1:39:**
Mat 4:23; 9:35

41 Ma Yisu lahiki hathak ôpêḡ ba hatak baḡ hayôhêk yani ma hananḡ, “Yalenḡhavinḡ. Umbitak mabuḡ mavi.” 42 Êḡ ma palê lepla êḡ hayôv ma liḡkupik habitak mabuḡ mavi.

43 Ma Yisu hêv ôpêḡ ba hi kethenḡ ma hananḡ lôklokwanḡ hadêḡ yani nena, 44* “Minḡ onanḡ nôḡm êḡ bêḡ êndêḡ avômalô vi ami. Nu êndêḡ ḡê êbôk da ma nuḡḡwik o thô êndêḡ i iyom. Ma osopa balabuḡ atu ba Mose bôk hato ba nêḡm da ek ḡê êbôk da nêḡgê o nena lêk hubitak mabuḡ.” 45 Ma donḡtom ôpêḡ minḡ hasopa Yisu anêḡ abô thêthôḡ ami. Mi, hananḡ bêḡ ba abô êḡ hi mayaliv. Ba intu Yisu minḡ hatôm ni lomalak nenanena ami. Mi, hi havenḡ loḡ thiliv, ma avômalô êlêḡ anêḡ luvuluvu ba êyô ek nêḡgê yani.

2

Yisu hadum anyô havuvinḡ te mavi (Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

1 Wak doho hale ba hi ma Yisu hi Kapaneam hathak loḡbô ma avômalô elanḡ nena Yisu lêk hayô anêḡ loḡ. 2 Êḡ ma avômalô bêḡ anôḡ êlêḡ ba êḡmô unyak kapô êḡ aleba putup, ma unyak abôlêk putup aêḡ iyom. Ma Yisu hananḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hadêḡ i. 3 Ma anyô doho ewa anyô havuvinḡ te ba êlêḡ ma anyô ayova evak. 4 Avômalô bêḡ anôḡ ba loḡ putup ba minḡ hatôm neja ôpêḡ ba ini unyak kapô ek Yisu ami. Ba ethak unyak vov ba êḡḡô unyak vov abyanḡ ma êlêlô ôpêḡ halôk yêḡm aleba habup ek Yisu. 5 Yisu hayê thêlôninḡ êvhavinḡ,

---

* 1:44: Wkp 14:1-32

ma hanan hadêḡ anyô havuviḡ atu nena, “Yenan okna, lêk yahêv anêm kambom sapêḡ vê.”

⁶ Ma ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ doho êmô haviḡ ba leḡiḡhabi nena, ⁷ “Aisê ka ôpêntêk hanan aêḡ? Ôpêḡ hasoḡ nena yani ma Wapômbêḡ e? Anyô late miḡ hatôm nêm kambom vê ami ma Wapômbêḡ iyom.”

⁸ Yisu hayala thêlôninḡ auk ba hanan nena, “Aisê ka môlô lemimhikam hathak abô êntêk? ⁹ Abô alê intu vumvum ek yanḡ êndêḡ anyô havuviḡ êntêk: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapêḡ vê’ mena ‘Umbiyô onḡa anêm yêm ba ombenḡ.’ ¹⁰ Aêḡ ba tem yaḡgik thô êndêḡ môlô nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ athêḡ ma bêḡ ba hatôm nêm kambom vê.” Êḡ ma hanan hadêḡ anyô havuviḡ atu aêntêk, ¹¹ “Yanan êndêḡ o nena umbiyô umiḡ ma onḡa anêm yêm ba nu anêm unyak.” ¹² Êḡ ma ôpêḡ haviyô anêḡ avômalô malêvôḡ ma hawa anêḡ yêm ma hale yaiḡ ba hi. Avômalô esoḡ kambom ba êbô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ ba enaḡ, “Yêlô miḡ bôk ayê nômlate aêntêk ami!”

Yisu dalam Livai
(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

¹³ Ma Yisu hatup hi kasukthôm anêḡ daḡ. Ma avômalô bêḡ anôḡ êyô ma yani hadôḡ i. ¹⁴ Yani habup hathak ma hayê Livai, Alpius nakaduḡ hamô unyak ewa takis. Ma hanan, “Ôlêm osopa ya.” Êḡ ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁵ Yisu hayaḡ nôm haviḡ Livai hamô anêḡ unyak. Ma ḡê ewa takis lôk ḡê idum kambom bêḡ anôḡ êyô eyaḡ nôm haviḡ yani lôk anêḡ ḡê ku ek

malê nena thêlô bêḅ anôḅ esopa Yisu. ¹⁶* Ma Palisi doho atu ba ḅê lôkawk hathak abô balabuḅ êyê ma enaḅ hik anêḅ ḅê ku liḅ, “Yisu hayaḅ nôḅm haviḅ ḅê ewa takis lôk ḅê idum kambom eka?”

¹⁷ Yisu halaḅô iniḅ abô ma hanaḅ, “ḅê lôk lijiḅ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma ḅê lijiḅ mi ma mi. Ma aêḅ iyom yahalêḅ ek yandam ḅê takatu ba idum kambom. Ma miḅ yahalêḅ ek yandam ḅê thêthôḅ ami.”

Enaḅ hik Yisu liḅ hathak kobom evak balabuḅ ek nôḅ

(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

¹⁸ Wak te ma Jon anêḅ ḅê ku lôk Palisi esopa iniḅ kobom evak balabuḅ ek nôḅ ek leḅiḅhabi Wapômbêḅ. Ma avômalô doho êyô ek Yisu ma enaḅ hik liḅ, “Jon lo Palisi iniḅ ḅê ku evak balabuḅ ek nôḅ ma anêḅ ma mi eka?”

¹⁹ Ma Yisu hanaḅ, “Anyô te hawa avi lukmuk, êḅ ma anêḅ anyô môlô eyaḅ nôḅm lôk leḅiḅmavi. Ma miḅ hatôm nembak balabuḅ ek nôḅ ami. ²⁰ Ma doḅtom haveḅ yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êḅ ma anêḅ ḅê môlô tem nembak balabuḅ ek nôḅ.

²¹ “Anyô late hatôm enja sôḅ lukmuk bute ba indu sôḅ bô anêḅ abyanaḅ siḅ esak ami. Hadum aêḅ ma tem sôḅ lukmuk buêḅ êḅmô sôḅ bô kisi. Êḅ ma tem itip bêḅ. ²² Ma môlô othak ôkê waiḅ lukmuk halôk kolopak epesaḅ hathak bok kupik bô e? Mi! Waiḅ lukmuk êḅ tem imbuliḅ bok kupik bô atu ba bôk thektheḅ ba tem ipup ba waiḅ engasô ni. Ba intu othak ôkê waiḅ lukmuk halôk bok kupik

---

* **2:16:** Mat 11:19

lukmuk atu ba belap ek isin mavi ma miŋ ipup ami lôk wain miŋ enġasô ni ami.”

Yisu ma Sabat anêŋ alan

(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

²³ Sabat te ma Yisu lôk anêŋ nê ku i even ku kapô te, ma nê ku ewa wit doho ek nejan. ²⁴ *Ma Palisi enaŋ hadêŋ Yisu, “Ondaŋô! Abô balabuŋ hanaŋ nena Sabat ma miŋ hatôm nandum ku ba naja nôm ek nangaŋ ami. Ma doŋtom anêm nê ku ibulin waklavôŋ êŋ!”

²⁵ *Ma Yisu hanaŋ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêŋ nê môlô ema kisi ba idum e?”

²⁶ *Sêbôk atu ba Abiata hadum ku anyô bêŋ habôk da, ma Devit habitak hayô Wapômbêŋ anêŋ unyak mathen kapô ma hayaŋ polom atu ba mathen anôŋ. Polom êŋ ma nê êbôk da iyom iniŋ ek nejan ba intu habulin abô balabuŋ buêŋ. Ma doŋtom Devit hayaŋ doho ma hêv doho hadêŋ anêŋ nê takatu ba ivinŋ yani ba eyaŋ.”

²⁷ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Wapômbêŋ hapesaŋ Sabat ek nêm avômalô sa ma miŋ hapesaŋ avômalô ek Sabat eyabiŋ i ami. ²⁸ Aêŋ ba Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma Sabat anêŋ Alan.”

3

Sabat ma Yisu hadum anyô baŋ hatyôk te mavi

(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

¹ Ma Yisu habitak hayô unyak yeŋ kapô hathak lonbô. Ma anyô baŋ hatyôk te hamô unyak êŋ

* **2:24:** Lo 23:25   * **2:25:** 1Sml 21:1-6   * **2:26:** Wkp 24:5-9

* **2:27:** Lo 5:14

kapô. ² Ma nê takatu ba êbôlêm lojôndê ek nenan Yisu bêñ êmô ma ititiñ yani nena tem indum ôpêñ mavi êndêñ Sabat mena mi e? ³ Êñ ma Yisu hanañ hadêñ ôpatu ba bañ hatyôk nena, “Umbiyô umiñ ek avômalô sapêñ nêgê o.”

⁴ *Vêm ma hanañ hik thêlô liñ nena, “Alalô hatôm nandum malê ek nasopa balabuñ Sabat? Hatôm alalô nandum mavi mena nandum kambom? Hatôm alalô nanêm anyô sa ek êmô lôkmala mena nañgik i vônô?” Ma doñtom sapêñ bônôñ.

⁵ Ma Yisu lamaniñ ba hatitiñ i hawê havenj lôk lamalaiñ hathak thêlô evalonj kapôlônjiñ loj. Êñ ma hanañ hadêñ ôpatu, “Oto bahem.” Ma ôpêñ hato bañ ma bañ êñ habitak mavi hathak lojbô.

⁶ *Yôv ma Palisi ethak doñtom haviñ avômalô Israêl vi atu ba esopa Helot. Ma evak abô ek nêpôm lojôndê te ek nijik Yisu vônô.

*Avômalô bêñ anôñ esopa Yisu
(Mat 12:15-16; Luk 6:17-19)*

⁷ Yisu lôk anêñ nê ku etak loj êñ ba i kasukthôm anêñ danj ma avômalô Galili bêñ anôñ esopa yani.

⁸ Avômalô anêñ Judia ma Jelusalem lo Idumia ma nañ Jolodan vi lôk Taia ma Saidon, bêñ anôñ elanô nôm takatu ba Yisu hadum ba intu êlêm ek nêgê yani.

⁹ Ma Yisu hayê avômalô bêñ anôñ ba hanañ hadêñ anêñ nê ku nena nêpôm yeñ te yapin ek avômalô ekalabu yani siñ ma esak yeñ êñ ba ni êmô. ¹⁰ *Ek malê nena bôk hadum avômalô lôk lijiñ bêñ anôñ mavi ba avômalô takatu ba idum lijiñ denan intu lôklokwanj ek nêsôm yani. ¹¹ *Ma

* **3:4:** Luk 14:3   * **3:6:** Mat 22:15-16   * **3:10:** Mat 14:36

* **3:11:** Luk 4:41

ngôk lelaik takatu êyê yani ma êv yak êlôk êk yani ma ba elañ lôklala nena, “O ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ.” ¹² *Ma donjom Yisu hanañ lôklokwan hadêñ thêlô ek miñ nenañ yani bêñ êndêñ anyôla ami.

*Yisu halam nê ku laumiñ ba lahavuju
(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)*

¹³ Ma Yisu hathak dum te ba hi ma halam nê takatu ba yani lahaviñ ba i hadêñ yani. ¹⁴ Ma habi bañ hayô hamiñ anyô hatôm laumiñ ba lahavuju ma halam i nena aposel. Yani hatak i ek nêmo imbiñ yani lôk nêmi ba ini ek nenañ Wapômbêñ anêñ abô bêñ. ¹⁵ Ma yani lahaviñ nêmi lôklokwan êndêñ thêlô ek nênem ngôk lomaloma vê. ¹⁶ *Êntêk ma anyô laumiñ ba lahavuju takatu ba Yisu halam i. Saimon atu ba halam nena Pita ma ¹⁷ *Jems lo yañ Jon, thai iniñ lambô ma Sebedi. Ma halam i nena Boanegis. Boanegis anêñ ôdôñ nena Kakalu anêñ Nali. ¹⁸ Ma Andulu lôk Pilip ma Batolomiu lo Matyu ma Tomas lo Jems Alpius nakaduñ ma Tadius lôk Saimon anyô Selot* te ¹⁹ ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanañ Yisu bêñ.

*Yisu lo Belsebul
(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23; 12:10)*

²⁰ Ma Yisu lôk anêñ nê ku êyô unyak te kapô ma avômalô bêñ anôñ êyô ba ekalabu thêlô siñ hathak lonbô aleba miñ hatôm nejañ nômi ami. ²¹ Ma Yisu anêñ avômalô elañô abô hathak nômi êñ ma êlêm

---

* **3:12:** Mak 1:34   * **3:16:** Jon 1:42   * **3:17:** Luk 9:54   * **3:18:** Selot anêñ ôdôñ nena anyô atu ba hapôlik hathak Lom iniñ gavman ek miñ eyabiñ avômalô Israel ami.

ek neja yani ba ini neyabinj ek malê nena avômalô enañ nena anêj auk lêk molo.

²² *Nê lôkauk hathak abô balabuñ anêj Jelusalem êlôk ba êlêm ma enañ, “Belsebul* hamô havinj yani! Ba intu hêv ngôk vê hathak ngôk iniñ anyô bêj Belsebul anêj lôklokwanj.”

²³ Ma Yisu dalam thêlô êlêm ethak donjom ma hananj abô loñ kapô doho hadêj i. “Sadanj hatôm nêma Sadanj vê e? ²⁴ Mi, avômalô loñ bêj te evaki vose hi ôdôñ ju, êj ma tem nênenem yak. ²⁵ Lôk avômalô ôdôñ te evaki vose hi ôdôñ ju, êj ma tem nênenem yak aêj iyom. ²⁶ Ba intu Sadanj hik vovak havinj yanida ba havaki vose hi ôdôñ ju, êj ma tem yani nêma yak ba tem miñ êmô ami. ²⁷ Odañô abô yanj imbinj. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwanj yanj anêj unyak kapô ba enja anêj nômkama vani e? Mi anôñ! Ôpêñ embaloñ anyô lôklokwanj êj ba ekak loñ am, êj ma yani hatôm enja anêj nômkama vani. ²⁸ Yananj avanôñ êndêñ môlô nena Wapômbêñ tem nêma avômalô iniñ kambom lomaloma lôk abôma takatu ba enañ vê. ²⁹ Ma donjom anyôla hayê Lovak Mathenj anêj ku ba hananj abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêñ anêj ku’, êj ma Wapômbêñ miñ hatôm nêma kambom êj vê ênjêk ôpêñ ami. Ma mi. Anêj kambom êj tem ênjêk thêthô.”

³⁰ Yisu hananj abô takêñ hathak nê takatu ba enañ nena ngôk lelaik hamô havinj yani.

*Yisu anêj talêbô lôk iviyanj
(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)*

* **3:22:** Mat 9:34; 10:25 * **3:22:** Belsebul ma Sadanj anêj athêñ yanj.

31 *Ma Yisu anêḡ talêbô lôk iviyaḡ êyô imiḡ yaiḡ ma êv anyô te ba hi ek enaḡ êndêḡ Yisu nena êlêm yaiḡ. 32 Avômalô bêḡ anôḡ lêk ekalabu yani siḡ ba enaḡ, “Lemtambô lôk môlôviyaḡ imiḡ yaiḡ ba leḡiḡhaviḡ nêgê o.”

33 Ma Yisu hanaḡ hik liḡ, “Opalê intu yenaḡ wakatik lôk aiyaḡ thêlô?”

34-35 Ma Yisu hayê avômalô nômbêḡ atu ba ekalabu yani siḡ ma hanaḡ, “Avômalô takatu ba esopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ, intu yenaḡ wakatik lôk aiyaḡ ma livôḡ thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenaḡ wakatik lôk aiyaḡ thêlô.”

4

Abô loḡ kapô hathak anyô hapaliv yaḡvêk (Mat 13:1-23; Luk 8:4-15)

1 *Ma Yisu hadôḡ avômalô hathak loḡbô hamô kasukthôm anêḡ daḡ. Ma avômalô bêḡ anôḡ ekalabu yani siḡ ba intu hathak yeḡ te ba hi hamô kasuk habobo liḡdaḡ ma avômalô imiḡ liḡdaḡ habup hathak. 2 *Ma hadôḡ thêlô hathak abô loḡ kapô bêḡ anôḡ. Ba hanaḡ nena, 3 “Odaḡô! Anyô te hi hapaliv anêḡ yaḡvêk halôk anêḡ ku. 4 Yani hapaliv yaḡvêk takêḡ ma vi halôk loḡôndê. Êḡ ma menak êpôm ba eyaḡ. 5 Ma doho halôk valu kikiliḡ ba intu hapup ketheḡ ek malê nena pik dokte iyom. 6 Ma doḡtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anêḡ ḡgalôk ma bidoḡna. 7 Ma vi halôk loḡ yak lôkmaḡiḡ kapô ba yak êḡ halumbak hayô yaḡvêk takêḡ vov. Ba intu miḡ yaḡvêk êḡ hik anôḡ

* 3:31: Mak 6:3; Jon 2:12; Ap 1:14   * 4:1: Mak 3:7-9; Luk 5:1-3

* 4:2: Mat 13:34; Mak 4:33-34

ami. ⁸ Ma donptom vi halôk pik mavi ba hapup ba habitak bêñ ba hik anêñ anôñ. Vi hatôm 30, ma vi 60, ma vi 100.”

⁹ Yôv ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlô ñê lôk lemôndôñ ma nodanjo abô êntêk katô!”

¹⁰ Avômalô nômbêñ atu etak Yisu ba i, êñ ma yani lôk anêñ ñê ku lauminj ba lahavuju ma avômalô takatu ba evenj havenj yani iyom intu thêlô êmô. Ma thêlô enañ hik yani lij hathak abô loñ kapô takatu ba yani hanañ anêñ ôdôñ. ¹¹ Ma Yisu hanañ, “Wapômbêñ lêk hêv anêñ auk loñ kapô hathak anêñ loñ lôklinyak hadêñ môlô. Ma donptom avômalô vi atu ba êmô yainj ek anêñ loñ lôklinyak, thêlô ethak elanjo abô êñ hathak abô loñ kapô iyom. ¹² *Aêñ ba,

“thêlô tem nêgê bêñ anôñ, ma donptom tem miñ neyala ami.

Ma tem nedanjo abô bêñ anôñ,
ma donptom tem miñ neyala abô takêñ anêñ
ôdôñ ami.

Yakô thêlô nede kapôlôñij liliñ,
ma Wapômbêñ nêmi iniñ kambom vê.” *Aisaia*
6:9-10

¹³ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlô miñ oyala abô loñ kapô êntêk ami e? Aêñ ba tem môlô noyala abô loñ kapô yanj aisê? ¹⁴ Anyô atu ba havatho yanvêk, êñ ma hatôm yani havatho Wapômbêñ anêñ abô. ¹⁵ Ma avômalô vi ma êtôm yanvêk atu ba epaliv halôk loñôndê. Thêlô êñ elanjo Wapômbêñ anêñ abô. Ma donptom kethenj oyanj ma Sadañ hayô ba hêv abô takatu ba evatho halôk thêlô kapôlôñij

---

* **4:12:** Ap 28:26-27

vê. ¹⁶ Ma avômalô vi ma hatôm yanvêk epaliv halôk valu kikiliñ. Thêlô elañô Wapômbêñ anêñ abô ba êvhaviñ kethêñ lôk leñiñmavi. ¹⁷ Ma donptom miñ habi ñgalôk ami ba intu imiñ vauna iyom. Ek malê nena malaiñ lôk vovañ hapôm thêlô hathak Wapômbêñ anêñ abô, êñ ma etak iniñ êvhaviñ kethêñ oyañ. ¹⁸ Ma avômalô vi êtôm yanvêk epaliv halôk loñ yak lôkmañgiñ kapô. Avômalô takêñ elañô Wapômbêñ anêñ abô, ¹⁹ *ma donptom thêlô leñihiki bêñ anôñ hathak iniñ lôkmala pik êntêk lôk valuseleñ ma maleniñkikilik hathak nômkama lomaloma. Auk takêñ intu hasivuñ Wapômbêñ anêñ abô ba thêlô miñ ik iniñ anôñ ami. ²⁰ Ma avômalô vi ma êtôm yanvêk epaliv halôk pik mavi. Thêlô elañô ba evaloñ loñ hêk thêlôniñ kapôlôñiñ. Doho iniñ anôñ atu ba hik ma hatôm 30 ma doho 60 ma doho hatôm 100.”

Êthôkwêñ atum hamiñ ek nêñ deda
(Luk 8:16-18)

²¹ *Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ nena, “Môlô othak ôtôm atum ba osoñ halôk uñ kapô mena uvuñ hamô loñ kapô e? Mi, môlô ôtôm ba ôthôkwêñ liñ hamiñ. ²² *Nômkama nômbêñ atu ba hamô loñ kapô, êñ ma vêmam ka tem imbitak yaiñ. Ma nômkama takatu ba anyô havuñ hêk loñ kapô, êñ ma vêmam ka tem imbitak deda. ²³ O anyô lôk lemôndôñ ma ondañô abô êntêk.”

²⁴ *Vêñ ma Yisu hanañ, “Lemimimbi abô takatu ba yahanañ katô. Ma olañô mavi, êñ ma tem

---

* **4:19:** Mat 19:23-24   * **4:21:** Mat 5:15; Luk 11:33   * **4:22:**
Mat 10:26; Luk 12:2   * **4:24:** Mat 7:2

noyala katô anôn lôn noja auk mavi bôn anôn imbin. ²⁵ *Ôpatu ba halanô Wapômbôn anôn abô, ma tem Wapômbôn nôm auk bôn anôn êndôn yani. Ma donjom ôpatu ba min halanô Wapômbôn anôn abô ami, anôn auk mavi atu ba bôn hamô havin yani, Wapômbôn tem nôm vê.”

Abô lon kapô hathak yanvêk halumbak bôn

²⁶ Ma Yisu hanañ, “Wapômbôn anôn lon lôklinyak ma aêntêk. Anyô te hapaliv yanvêk halôn anôn ku kapô. ²⁷ Ma hêk hadôn bônôn ma haveñ hadôn lôkwak. Ma donjom yanvêk da hapup ba habitak bôn, ba anyô êñ min hayala ami. ²⁸ Pik da hadum ku ba yanvêk êñ hapup ba livuk habitak ma habi ñaun ba hik va hayô hamô. ²⁹ *Ma nôm takôn hapôpêk i, êñ ma anyô êñ hawa bin ba hale anôn hathak ek malê nena waklavôn neja anôn hayô.”

Abô lon kapô hathak ava yaôna

(Mat 13:31-32; Luk 13:18-19)

³⁰ Ma Yisu hanañ, “Yanañ aisê esak Wapômbôn anôn lon lôklinyak ek nôm auk êndôn môn? Lôn abô lon kapô alê yan intu tem yanañ? ³¹ Wapômbôn anôn lon lôklinyak ma hatôm ava yaônate ba havatho halôn anôn ku. Ava êñ ma yaôna lôn. ³² Ma donjom hapup ba habitak alokwan daim ba hamôn ek nômkama ku kapô vi. Alokwan êñ anôn thanañ ma bôn ba intu lon kapô mavi ek menak nedav iniñ unyak êndôn ba nômô.”

Yisu hanañ abô lon kapô iyom

(Mat 13:34-35)

---

* **4:25:** Mat 13:12; 25:29; Luk 19:26   * **4:29:** Jol 3:13; ALK 14:15

³³ Ma Yisu hathak hanaŋ abô loŋ kapô bêŋ anôŋ aêŋ iyom hadêŋ avômalô. Ma hadôŋ thêlô hatôm thêlôda iniŋ auk eyala nômkama. ³⁴ Avômalô bêŋ anôŋ êmô haviŋ yani, êŋ ma hathak hadôŋ i hathak abô loŋ kapô iyom. Ma yanida lôk anêŋ nê ku iyom êmô, êŋ ma hanaŋ anêŋ ôdôŋ bêŋ hadêŋ i.

*Yisu hanaŋ ba lovak bêŋ hama
(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)*

³⁵ Wak êŋ anêŋ yaŋsiŋ habôk ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ nê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” ³⁶ Êŋ ma thêlô etak avômalô nômbêŋ atu ma ethak yeŋ atu ba Yisu hamô ba i. Ma yeŋ doho i haviŋ. ³⁷ Êŋ ma ôthôm bêŋ lôk lovak hayô ba hayuv ŋaŋ ba ŋaŋ haŋgasô halôk yeŋ kapô ba hadum ek êmô yeŋ seson. ³⁸ Yisu hayô hêk kwalim te hêk yeŋ layuk ba hêk sôm. Êŋ ma anêŋ nê ku êyô ik liŋ ba enaŋ, “Kêdôŋwaga, ŋaŋ tem endok alalô. Ma hoson nena êŋ ma nôm oyaŋ e?”

³⁹ Êŋ ma Yisu haviyô ma hathaŋ ŋaŋ budum lôk lovak ba hanaŋ nena, “Nôŋgwêk yaô ma ômô tiŋiŋ!” Yôv ma lovak hama ma ŋaŋ hêk labalina.

⁴⁰ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ nê ku nena, “Môlô ôkô eka? Miŋ ôêvhaviŋ ami denaŋ e?”

⁴¹ Ma nê êŋ elowaliŋ kambom ba enaŋ hik thêlôda liŋ, “Yani ma opalê ba intu ŋaŋ lo lovak elanô anêŋ abô ba esopa.”

5

*Yisu hêv ŋgôk kambom vê hêk anyô te
(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)*

¹ Yisu lôk anêᶇ ᶇê ku i kasukthôm vi tuvulu ma êyô avômalô Gelasa iniᶇ pik. ² Ma yeᶇ hathak liᶇ ma Yisu habup pik. Êᶇ ma anyô lôk ᶇgôk lelaik te halêm anêᶇ siô ba hi hadêᶇ Yisu. ³ Yani hathak hamô siô ma miᶇ hatôm anyô late embalonᶇ yani lonᶇ ami. Ma miᶇ hatôm nekak yani lonᶇ esak seᶇ ami. ⁴ Bôk evalonᶇ yani lôbôlônᶇ ba ekak va lobanᶇ lusu hathak seᶇ ma donᶇtom hathô seᶇ êᶇ kisi. Anyô late miᶇ hatôm embalonᶇ ôpêᶇ ba êmô tiᶇiᶇ ami, milôk. ⁵ Ma wak lo bôlôvônᶇ sapêᶇ ma hamô ba haveᶇ siô lo dum ma hanᶇgaliak ba hanᶇgothe liᶇkupik hathak valu.

⁶ Yani hayê Yisu halêm daim denaᶇ, ma halanᶇviᶇ ba hi hadêᶇ Yisu ma halek vadônᶇ lêlô hamô Yisu ma. ⁷⁻⁸ *Ma Yisu hanaᶇ hadêᶇ ôpêᶇ, “ᶇgôk lelaik, otak ôpêntêk ba nu.” Ma anyô lôk ᶇgôk êᶇ halam lôklala bomaᶇ, “Yisu, Wapômbêᶇ Leᶇ Anônᶇ Biᶇ anêᶇ Nakaduᶇ, hôleᶇm ek undum malê êndêᶇ ya? Esak Wapômbêᶇ anêᶇ athêᶇ miᶇ nêᶇm vovaᶇ êndêᶇ ya ami!”

⁹ Êᶇ ma Yisu hanaᶇ hik ôpêᶇ liᶇ, “Anêᶇm athêᶇ nena?”

Ma ôpêᶇ hanaᶇ, “Yenaᶇ athêᶇ nena ᶇê Vovak Lubunᶇlubunᶇ, ek malê nena yêlô ma bêᶇ anônᶇ.” ¹⁰ Ma yani hateᶇ Yisu lôbôlônᶇ nena miᶇ nêᶇm thêlô vê êᶇjêk lonᶇ êᶇ ami.

¹¹ Bok bêᶇ anônᶇ eyaᶇ nôᶇm êmô dum te habobo lonᶇ êᶇ. ¹² Ma ᶇgôk takêᶇ enaᶇ hik Yisu liᶇ nena, “Nêᶇm yêlô vê ni êndôk bok takêᶇdaku kapô.” ¹³ Êᶇ ma Yisu halôk ba hêv thêlô vê i êlôk bok takêᶇ kapô. Ma bok takêᶇ elanᶇviᶇ ketheᶇ ba i hadêᶇ lonᶇ

---

* 5:7-8: Mak 1:24

kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ñaŋ halok sapêŋ vônô. Bok takêŋ ma hatôm 2,000.

¹⁴ Ma ñê takatu ba eyabiŋ bok êsôv ba i enaŋ bêŋ haveŋ malak bêŋ lôk loŋ yaô nenanena haviŋ. Êŋ ma avômalô i ek nêgê nôm atu ba lêk habitak.

¹⁵ Thêlô êyô ma êyê ôpatu ba bôk ñgôk lubuŋlubuŋ êmô iviŋ yani lêk hapuk sôp ma anêŋ auk mavi ba hamô tiŋiŋ. Êŋ ma thêlô êkô kambom. ¹⁶ Ma ñê takatu ba êyê nôm êŋ enaŋ abô hadêŋ avômalô hathak malê atu hapôm anyô lôk ñgôk êŋ ma enaŋ hathak bok takatu ba elok ñaŋ ba ema haviŋ. ¹⁷ Êŋ ma avômalô eteŋ Yisu lôklokwaŋ ek etak thêlônŋ loŋ ba ni buyaŋ.

¹⁸ Yôv ma Yisu hathak yeŋ, ma anyô atu ba ñgôk bôk hamô haviŋ yani hapetenak nena, “Hatôm yasôk imbiŋ o e?” ¹⁹ Ma doŋtom Yisu miŋ halôk hathak ôpêŋ anêŋ abô ami ba hanaŋ nena, “Nu anêm unyak lôk anêm avômalô. Ma onaŋ êndêŋ thêlô esak nômbêŋ atu ba Anyô Bêŋ hadum hathak o lôk hêv anêŋ lahaviŋ hadêŋ o.” ²⁰ Êŋ ma ôpêŋ havôhi anêŋ loŋ ma hanaŋ hathak nômbêŋ atu ba Yisu hadum hadêŋ yani haveŋ malak laumiŋ atu ba hamô Dekapolis kapô. Ma avômalô loŋ êŋ sapêŋ elañô ba esoŋ kambom.

Avena ñama lôk avi lijiŋ
(*Mat 9:18-26; Luk 8:40-56*)

²¹ Yisu hathak yeŋ ba hi liŋdaŋ vi tuvulu hathak loŋbô. Yani hamiŋ liŋdaŋ, ma avômalô bêŋ anôŋ isup i ethak doŋtom ba ekalabu yani siŋ. ²² Ma anyô bêŋ hayabiŋ unyak yeŋ te halêm, anêŋ athêŋ nena Jailus. Yani hi hayê Yisu ma hêv yak halôk

Yisu va luvi. ²³ Ma hapetenak nena, “Yenaŋ avena tem ema. Ma hatôm ôlêm ba otak bahem éyôngêk yani ek imbitak mavi ba êmô lôkmala e?” ²⁴ Êŋ ma Yisu hi havinŋ yani.

Ma avômalô bêŋ anôŋ esopa yani ba ekalabu yani siŋ. ²⁵ Avi te hamô loŋ êŋ ba hapôm lijinŋ thalalenŋ halom hatôm sondabêŋ lauminŋ ba lahavuju. ²⁶ Dokta bêŋ anôŋ idum ek nênem yani sa ma donŋtom miŋ êtôm ami ma êv vovaŋ iyom. Avi êŋ hêv anêŋ valu lôkthô hadêŋ thêlô, ma donŋtom lijinŋ êŋ miŋ hakapok dokte ami ma halom hêk denaŋ. ²⁷ Ma bôk halaŋô abô hathak Yisu, ba intu halôk avômalô nômbêŋ êŋ kapô ma haveŋ Yisu yam ba hasôm anêŋ sôp daŋ. ²⁸ Yani lahabi nena, “Yambaloŋ anêŋ kwêv iyom ma tem ya mavi.” ²⁹ Hasôm iyom ma kethenŋ oyaŋ ma anêŋ thalalenŋ hakapok ma hayala nena malainŋ êŋ hatak yani.

³⁰ *Ma Yisu hasaê nena anêŋ lôklokwaŋ doho hêv yak. Êŋ ma hik i liliŋ hamiŋ avômalô takêŋ malêvôŋ ma hanaŋ, “Opalê hasôm ya?”

³¹ Ma anêŋ nê ku enaŋ, “Hôyê avômalô nômbêŋ êntêk ekalabu o siŋ ma honaŋ hik lijinŋ hathak opalê hasôm o eka?”

³² Ma donŋtom Yisu hatitinŋ hawê haveŋ nena opalê intu hasôm yani. ³³ Ma avi êŋ hayala nôm atu ba lêk hapôm yani, ba intu hakô ba halowalinŋ ma hi halek vadôŋ lêlô hêk Yisu va. Ma hanaŋ nôm takêŋ bêŋ hadêŋ yani. ³⁴ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani nena, “Yenaŋ avena, anêm hôêvhavinŋ hadum

---

* **5:30:** Luk 6:19   * **5:34:** Mak 10:52; Luk 7:50; 17:19

ba l k hubitak mavi. Nu l k kap l m labali. An m lijiŋ l k hatak o.”

³⁵ Yisu hanaŋ ab  denaŋ ma any  doho ölüm an ŋ Jailus an ŋ unyak ba enaŋ, “Nalum avi l k hama y v ba intu otak k d ŋwaga ma miŋ n m malaiŋ  nd ŋ yani ami.”

³⁶ Ma donjom Yisu miŋ halaŋ  iniŋ ab  ami ma hanaŋ had ŋ Jailus nena, “Miŋ  k  ami,  n mimbiŋ iyom.”

³⁷ Yisu had  av mal  ini nimbiŋ yani ba hawa Pita lo Jems ma yaŋ Jon iyom ba i haviŋ yani.

³⁸ Th l   y  Jailus an ŋ unyak ma hay  av mal  l k elan as ŋ mal ŋ l k th th  b ŋ an ŋ. ³⁹  ŋ ma hi unyak kap  ma hanaŋ had ŋ th l  nena, “Olan ba th th  b ŋ  nt k eka? Amena ma h k s m iyom ma miŋ hama ami.” ⁴⁰ Ma th l  emalik hathak yani.

Ma Yisu h v th l  v  ba ele yaŋ ba i, ma hawa amena  ŋ an ŋ tal b  lo lamb  ma an ŋ n  ku l  atu iyom iviŋ yani ba i unyak kap  atu ba amena h k. ⁴¹ * ŋ ma havalon avena baŋ ma hanaŋ hathak ab  Hiblu a nt k, “Talita kum!” (Ab   ŋ an ŋ  d ŋ nena, “Yenaŋ avena, yanaŋ  nd ŋ o nena umbiy .”) ⁴² Ma kethen oyaŋ ma avena  ŋ haviy  ba haven. Yani an ŋ sondab ŋ hat m laumiŋ ba lahavuju. Th l   y  ba eboloba kambom. ⁴³ Ma Yisu hanaŋ l klokwan had ŋ th l  nena miŋ nenaŋ n m  ŋ b ŋ  nd ŋ any la ami. Ma n n m n m ek enjaŋ.

---

* **5:41:** Luk 7:14

6

Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu (Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)

¹ Yisu hatak loŋ êŋ ma hi anêŋ malak ôdôŋ ma anêŋ nê ku i iviŋ. ² *Sabat anêŋ Waklavôŋ hayô ba Yisu hi unyak yeŋ ma hadôŋ avômalô. Ma avômalô bêŋ anôŋ elanô anêŋ abô ba eson ma enaŋ nena, “Ôpêntêk hawa abô lôk auk takêntêk anêŋ êsê ba intu hadum nômbithi hathak? ³ Ôpêŋ ma anyô halav unyak e? Yani ma Malia nakaduŋ ma Jems lo Josep ma Judas lo Saimon thêlô iniŋ te bêŋ e? Ma anêŋ livi êmô loŋ êntêk haviŋ alalô e?” Thêlô enaŋ aêŋ, ma êpôlik hathak yani.

⁴ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Plopet hawa athêŋ bêŋ hêk malak yaŋ. Ma doŋtom anêŋ malak ôdôŋ lôk anêŋ thalaleŋ ma anêŋ avômalô, ma hatôm anyô athêŋ mi.” ⁵ Aêŋ ba Yisu miŋ hatôm idum nômbithi ênjêk loŋ êŋ ami, ma hatak baŋ hayô hêk anyô lôk lijiŋ tomtom iyom ba ibitak mavi. ⁶ Ma Yisu hason kambom hathak thêlô miŋ êvhaviŋ yani ami.

Yisu hêv nê ku ba i (Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma Yisu hi lomalak nenanena ma hadôŋ avômalô. ⁷ Ma halam anêŋ nê ku laumiŋ ba lahavuju ethak doŋtom ma habi i sam ba hêv juju ba i lôk hêv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ek nênem ngôk lelaik vê.

⁸ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i nena, “Nobaloŋ unim kôm kwandiŋ iyom. Ma miŋ noja nômla doho

---

* **6:2:** Jon 7:15   * **6:4:** Jon 4:44   * **6:8:** Luk 10:4-11

imbiņ ami. Polom lôk vak ma valu imiņ unim vak damañ ami, dô. ⁹ Ma uņgwik vemim kapô bokņgôp iyom, ma miņ noja kwêv ju ami. ¹⁰ Ma ôyô unyak te, ma nômô unyak êņ iyom endeba notak loņ êņ ba unu buyañ. ¹¹ *Ma loņ takatu ba miņ ewa môle thô ami lôk êdô nedaņô môle nim abô, ma waklavôņ otak loņ êņ, ma uņgwik voņgovaņ takatu ba hamô vemim kapô vê êndôk thêlô maleniņ ek injik iniņ kambom thô.”

¹² Êņ ma Yisu anêņ ñê ku i lomalak ma enañ ek avômalô nede kapôlôniņ liliņ. ¹³ *Thêlô êv ngôk bêņ anôņ vê lôk etak nôm lêņlêņ hayô hamô avômalô lôk lijiņ bêņ anôņ leņiņkadôk ba idum i ibitak mavi.

*Helot lahabi nena Yisu ma Jon anyô hathik ñañ
(Mat 14:1-12; Luk 3:19-20; 9:7-9)*

¹⁴ *Kiņ Helot Antipas halaņô abô hathak Yisu ek malê nena avômalô sapêņ bôk eyala yani katô. Doho enañ, “Jon anyô hathik ñañ haviyô hathak loņbô ba intu hawa lôklokwaņ ba hadum nômbithi takêņ.”

¹⁵ Ma vi enañ, “Yani ma Elia.”

Ma vi enañ, “Yani ma plopet te hatôm plopet tak sêbôk doho.”

¹⁶ Ma doņtom Helot halaņô abô takêņ ma hanaņ nena, “Jon, ôpatu ba bôk yahadabêņ laselo kisi, lêk haviyô hathak loņbô!”

¹⁷⁻¹⁸ *Sêbôk ma Helot hawa yaņ Pilip anêņ avi Helodias vani. Ba Jon hanaņ hadêņ Helot nena, “Lêk howa mamuyaņ yanavi vani ba intu hubuliņ

---

* **6:11:** Ap 13:51   * **6:13:** Jem 5:14   * **6:14:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19-20   * **6:17-18:** Wkp 18:16

abô balabuņ.” Êņ ma Helot hêv abô ek nebalon Jon. Ma evalon yani ba ekak lon ma êdô hamô koladôn. ¹⁹ Ma Helodias havalon anêņ lamaniņ hathak Jon lon ba lahaviņ nijik yani vônô, ma doņtom miņ hatôm ami, ²⁰ ek malê nena Helot hakô ek Jon. Yani hayala nena Jon ma anyô mathen lôk anyô thêthôn. Aêņ ba hayabiņ Jon mavi. Ma hathak halanô Jon anêņ abô ba lahiki kambom, ma doņtom lahaviņ bêņ anôn ek endanô anêņ abô.

²¹ Haven yam ma Helodias hapôm lonôndê te. Helot hanğabôm nôm bêņ ek lahabi anêņ waklavôn talêbô hawa yani. Ba halam anêņ nê bêņbêņ takatu ba ethak êv yani sa lôk nê vovak laik môn ma nê bêņbêņ anêņ Galili. ²² Thêlô eyaņ nôm êmô ma Helodias nalavi hayô haloyeņ ba hadum Helot lôk anêņ nê bêņbêņ sapêņ maleniņ mavi.

Êņ ma kiņ hanaņ hadêņ avena êņ, “Lemhaviņ malê ba honaņ ma tem yanêm êndêņ o.” ²³ Ma havak abô haviņ yani nena, “Yanaņ avanôn biņ dake nena honaņ hik ya liņ hathak nômlate ek yanêm êndêņ o, êņ ma tem yanêm iyom. Ma honaņ hadêņ ya ek yambak yenaņ pik lôk nômkama sapêņ vose êndôk malêvôn ba yanêm vi êndêņ o, êņ ma hatôm.”

²⁴ Êņ ma avena êņ hi hanaņ hik talêbô liņ, “Yanaņ aisê?”

Ma talêbô hanaņ, “Onaņ nena, ‘Yalenhaviņ Jon anyô hathik ņaņ wakadôk.’ ”

²⁵ Ma avena êņ havôhi lêvôkê ma hanaņ hadêņ kiņ nena, “Yalenhaviņ êntêk iyom ma otak Jon anyô

hathik ñaŋ wakadôk êndôk belev te ba nê m êndên ya.”

²⁶ Ma kin halanô ma lamalain bên, ma donjom bôk havak abô halôk ñê bên bên malenij yôv. Ba intu hadô enaŋ nena mi. ²⁷ Aên ba hêv ôpatu ba hathak hik anyô vônô ba hi ek enja Jon wakadôk ba êlêm. Anyô êñ hi koladôn ma hadabên Jon laselo kisi. ²⁸ Ma hatak halôk belev te, ma hawa ba hi hêv hadên avi muk atu. Ma avi êñ hawa ba hi hêv hadên talêbô. ²⁹ Ma Jon anên ñê ku elanô abô êñ, ma êlêm ewa anên liŋkupik ba i elav halôk siô valu abyan.

Yisu havakôn avômalô hatôm 5,000

(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-13)

³⁰ *Aposel itup êyô ek Yisu hathak lonbô ma enaŋ hathak nôm takatu ba thêlô idum lo êdôn. ³¹ Ma avômalô bên anôn i ba êlêm ba Yisu lôk anên ñê ku min hatôm nejan nôm ami. Ba intu hanan hadên anên ñê ku nena, “Nôlêm ek alôana lon thiliv bute ek naja lovak.”

³² Aên ba thêlôda iyom ethak yen te ba i lon thiliv bute. ³³ Ma donjom avômalô bên anôn êyê thêlô ma eyala lon atu ba thêlô tem ini. Ba intu avômalô anên lomalak lomalak elanvin ba êyô lon êñ êmôn vêm ka Yisu lôk anên ñê ku êyô even yam. ³⁴ *Ma Yisu hathak liŋ ma hayê avômalô bên anôn lêk êmô hatôm boksipsip takatu ba alaŋsi mi, ba intu lahiki hathak thêlô. Ma hadôn thêlô hathak nômkama bên anôn.

---

* **6:30:** Luk 10:17   * **6:34:** Nam 27:17; Mat 9:36

35 *Yaŋsiŋ hayô ma anêŋ nê ku i hadêŋ yani ma enaŋ, “Lêk yaŋsiŋ ma alalô amô loŋ thiliv. 36 Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak lôk loŋ takatu ba hamô habobo ek nênmê iniŋ nônm vuli ek nejan.”

37 Ma donjom Yisu hanaŋ nena, “Mi, môlôda nobakôŋ i.”

Êŋ ma thêlô enaŋ viyaŋ, “Ai, avômalô nômbêŋ anôŋ ba intu napôm valu êtôm ku ayôŋ bahenŋvi ba lahavulô anêŋ vuli ek nanênm nônm vuli esak e?”

38 Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Môlônim polom vithê? Ôŋgô am.”

Ma i êyé ma enaŋ nena, “Polom bahenŋvi ma alim ju.”

39 Êŋ ma Yisu hanaŋ ek anêŋ nê ku nenaŋ êndêŋ avômalô ek nimbi i sam ni lodôŋlodôŋ nenanena ba nêndôk nênmô kamuŋ mavi atu. 40 Ma thêlô ibi i sam hi lodôŋlodôŋ ba vi ma hatôm 100 êmô dônm te ma ôdôŋ yaŋ ma hatôm 50 êmô lodôŋlodôŋ aêŋ. 41 Ma Yisu hawa polom bahenŋvi lôk alim ju atu. Ma hêv ma hathak leŋ ma hêv mek. Vênm ma haya polom êŋ ma hêv hadêŋ anêŋ nê ku ek nimbi sam êndêŋ avômalô takatu ba êmô. Ma hadum aêŋ hathak alim ju atu haviŋ. 42 Ma avômalô sapêŋ eyaŋ ba leŋŋviiyak. 43 Ma polom lôk alim wata vi atu ba hamô ma nê ku isup halôk vak sam laumiŋ ba lahavuju. 44 Ma anyô takatu ba eyaŋ nônm êŋ ma hatôm 5,000.

*Yisu havenŋ kasukthôm anêŋ dômlê
(Mat 14:22-33; Jon 6:16-21)*

---

* 6:35: Mak 8:1-9

⁴⁵ Vêm ma Yisu hanañ hadêñ anêñ nê ku nena nesak yeñ ba nêmoñ ba ini Betsaida. Ma yanida hamô ek nêmoñ avômalô ba ini am. ⁴⁶ *Yani hêv avômalô ba i, êñ ma yani hathak dum te ba hi ek eteñ mek.

⁴⁷ Hale vônô ma yeñ atu lôk anêñ nê ku êmô kasukthôm malêvôn biñ ma Yisu da intu hamô liñdan denañ. ⁴⁸ Ma hayê lovak hayuv anêñ nê ku lôk yeñ ba hamô yeñ loñ hale hi. Ma thêlô lôklokwan ek ivusiñ yeñ. Habobo tem eyañ ma Yisu havenñ kasuk anêñ dômlê ba hi hadêñ thêlô. Yani hadum ek nêmoñ thêlô liliñ, ⁴⁹⁻⁵⁰ *ma donjom anêñ nê ku êyê yani havenñ kasuk anêñ dômlê ba eson nena anyôla dahô. Thêlô sapêñ êyê yani ba êkô kambom ba elañ boloba.

Ma kethen oyañ ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Môlô miñ nôkô ami ma nômoñ yaô! Ya êntêk!” ⁵¹ *Ma yani hathak yeñ haviñ thêlô ma lovak bêñ êñ hama. Ma thêlô eson kambom ba leññhabi mayaliv. ⁵² Ek malê nena iniñ auk ma thekthek denañ ba miñ eyala polom atu ba Yisu hanğôli anêñ ôdôn ami.

Yisu hadum avômalô lôk lijiñ mavi hêk Genesalet (Mat 14:34-36; Jon 6:22-25)

⁵³ Thêlô ethak liñdan vi tuvulu anêñ Genesalet ma êthô yeñ hamô. ⁵⁴ Etak yeñ ba êlôk biñ ma avômalô êyê Yisu ba eyala yani kethen. ⁵⁵ Ba intu elañviñ even loñ sapêñ ba ewa nê lôk lijiñ halôk yêm ba i loñ atu ba elañô nena Yisu tem êmô. ⁵⁶ Loñ nômbên atu ba yani hi, malak yaônena lôk malak

---

* **6:46:** Luk 5:16   * **6:49-50:** Luk 24:37   * **6:51:** Mak 4:39

bêñbêñ, ma avômalô ewa ñê lôk lijiñ ba i êdô i hêk loñ ethak donjom halôk. Ma eteñ yani ek nêsôm anêñ kwêv daim anêñ dañ iyom. Ma sapêñ atu ba êsôm ma ibitak mavi.

7

Yisu hanañ hathak nô m takatu ba tem indum anyô lelaik

(Mat 15:1-20)

¹ Ma Palisi lo ñê lôkauk hathak abô balabuñ doho êlêm anêñ Jelusalem ba ekalabu Yisu siñ. ² *Ma thêlô êyê Yisu anêñ ñê ku doho eyañ nô m lôk bahenñ “lelaik” ma miñ ithik bahenññ hatôm Palisi iniñ abô majañ hanañ ami. ³ (Palisi lôk avômalô Islael ethak esopa limi iniñ kobom ba intu ethak ithik bahenññ hatôm kobom atu ba limi ethak idum. Ithik aêñ ma hatôm nejañ nô m, ma miñ ithik aêñ ami ma miñ hatôm nejañ nô m ami. ⁴ *Lôk i loñ etak nô m hamô ek nê nê m vuli ba êvô êlêm ma miñ ithik nô m takatu ba ewa hatôm iniñ bôk lo loñ atu ba ethak idum ami, êñ ma miñ hatôm nejañ nô m takêñ ami. Thêlô ethak esopa limi iniñ bôk lo loñ ba ithik tase lôk uñ ma belev lôk nô mkama lomaloma hatôm iniñ abô majañ hanañ.)

⁵ Êñ ma Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ enañ hadêñ Yisu, “Aisê ka anê m ñê ku eyañ nô m lôk bahenññ lelaik ma miñ esopa bumalô iniñ abô majañ ami?”

⁶ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Plopet Aisaia bôk hato abô avanôññ hathak môlô ñê takatu ba onañ

---

* **7:2:** Luk 11:38   * **7:4:** Mat 23:25

abô mavi ma donjom udum kambom lomaloma ba hanañ nena,

“Avômalô êntêk êbô yenañ athên hathak venjñbôlêk oyañ.

Ma donjom kapôlônjin ma hêk daim bô ek ya.

⁷Thêlô êv yeañ oyañ hadên ya.

Ma ethak enañ thêlôda iniñ abô iyom ba esau nena,

“Êntêk ma Wapômbên anên abô.” ’ *Aisaia*
29:13

⁸Môlô ovaloñ nê pik iniñ kobom loñ ma otak Wapômbên anên abô balabuñ.”

⁹Ma Yisu hanañ hadên thêlô nena, “Môlô ôdô Wapômbên anên abô balabuñ ba osopa môlôda unim abô majañ. ¹⁰*Hatôm Mose bôk hanañ

aêntêk, ‘Nodovak lemami lo lemtami’ ma ‘Ôpatu ba hathañ lambô lo talêbô hathak abô kambom, ma nijik ôpên vônô.’ ¹¹Ma donjom môlô othak

onañ nena anyôla hanañ hadên lami nena, ‘Yenañ nômkama atu ba hamô ek yanêm mamu sa, êñ ma bôk yahanañ nena tem yanêm êndên Wapômbên êtôm da. Ba intu miñ hatôm yanêm mamu sa ami.’

¹²Êñ ma numiñ yani loñ siñ ek nêm talêbô lo lambô sa. ¹³Môlô othak osopa libumi iniñ bôk lo loñ ba ôvôliñ dômiñ ek Wapômbên anên abô. Lôk udum kobom lomaloma aên iyom.”

¹⁴Ma Yisu halam avômalô nômbên atu êlêm hadên yani hathak loñbô ma hanañ, “Môlô sapên, nodañô ya lôk noyala abô takêntêk. ¹⁵⁻¹⁶*Nôm eyañ miñ hatôm indum anyô imbitak lelaik ami.

---

* **7:10:** Kis 20:12; 21:17; Lo 5:16   * **7:15-16:** Ap 10:14-15

Mi. Nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hale yaiņ, intu hadum anyô habitak lelaik.”*

¹⁷ Yisu hatak avômalô nômbêņ atu ma hi unyak kapô. Êņ ma anêņ nê ku enaņ hik yani liņ hathak abô loņ kapô atu ba hanaņ. ¹⁸ Ma Yisu hanaņ, “Ma mólô ôthôņ haviņ e? Odaņô katô! Nôm takatu ba eyaņ, miņ hatôm idum anyô imbitak lelaik ênjêk Wapômbêņ ma ami. ¹⁹ Nôm takêņ miņ halôk anyô kapô ba habuliņ iniņ auk ami. Mi, hi hamiņ anyô lasoam vêm ma hale yaiņ ba hi.” (Yisu hanaņ aêņ ek hik thô nena nôm eyaņ sapêņ ma lêk mavi iyom.)

²⁰ Ma Yisu hanaņ nena, “Nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hale yaiņ, intu hadum anyô ibitak lelaik hêk Wapômbêņ ma. ²¹ Nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hale yaiņ ma aêntêk: auk kambom lôk sek waliliņ ma vani lôk ik anyô vônô ma idum sek haviņ anyô yaņ yanavi lôk ²² malenįkilik ma lenįhabi auk kambom hathak anyô vi lôk abôyaņ ma idum nôm kambom hathak anyô yaņ ma miņ mama ami lôk lenđaņ hathak anyô yaņ anêņ nômkama ma enaņ abôyaņ hathak anyô yaņ lôk êbôi hathak iniņ athêņ ma idum nômkama hatôm nê molo. ²³ Nôm kambom takêņ intu hamô anyô kapô ba hale yaiņ ba hadum ôpêņ habitak lelaik.”

Avi Ponisia te hévhaviņ Yisu

(Mat 15:21-28)

²⁴ Ma Yisu hatak loņ êņ ma hi haven loņ takatu ba habobo Taia. Ma hi unyak te kapô ma hadô

---

* **7:15-16:** Nê lôkauk vi enaņ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaņ. Abô êņ ma aêntêk: O anyô lôk lemôndôņ ma ondaņô abô êntêk.

ek avômalô neyala nena yani hamô loŋ êŋ. Ma doŋtom miŋ hatôm imbuŋ i ek avômalô ami. ²⁵ Ma avi te atu ba ngôk lelaik hamô haviŋ nalavi halanô nena Yisu lêk hayô loŋ êŋ. Êŋ ma hi kethen ma halek vadônŋ lêlô hêk Yisu ma. ²⁶ Yani ma avi Glik te ba talêbô havathu hêk Ponisia hamô Silia kapô. Ba hanaŋ hik Yisu liŋ lôk kapô malaiŋ nena nêŋ ngôk atu ba hamô haviŋ nalavi vê.

²⁷ Ma Yisu hanaŋ nena, “Alalô nanêŋ nôm êndên avômena vêŋmam. Ma kambom ek nakaliv avômena iniŋ nôm êndên avuŋ.”

²⁸ Ma avi êŋ hanaŋ, “Anyô Bêŋ, êŋ ma avanônŋ. Ma doŋtom avuŋ ethak isup avômena iniŋ nôm mapmap atu ba hêv yak halôk balê vibinŋ ba eyaŋ.”

²⁹ Ma Yisu hanaŋ, “Abô atu ba honaŋ ma mavi ba intu ômbônu. Ngôk êŋ lêk hatak nalum avi yôv.”

³⁰ Ma avi êŋ hayô anêŋ unyak ma hayê nena ngôk lêk hatak nalavi ba nalavi lêk hêk bônônŋ hêk anêŋ loŋ.

Yisu hadum anyô lêndônŋ lôk abôlêk putup te mavi

³¹ Ma Yisu hatak Taia iniŋ loŋ hêk ma hasopa Saidon habup halôk ba hi hayô Dekapolis iniŋ loŋ vêŋ ma havôhi kasukthôm Galili. ³² Êŋ ma ewa anyô lêndônŋ lôk abôlêk putup te ba êyô ek Yisu ma enaŋ hik yani liŋ lôk kapôlônŋ ek etak baŋ êyôngêk ôpêŋ.

³³ Ma Yisu hawa ôpêŋ ba hi daim dokte ek avômalô ma hasoŋ baŋgwasin halôk ôpêŋ lêndônŋ kapô. Vêŋ ma hasôwapôk hathak baŋ ma hasôm ôpêŋ dahalaŋ. ³⁴ Ma hayê lenŋ ma hik siv auk ma hanaŋ hadênŋ ôpêŋ hathak abô Hiblu nena, “Epata!” (Anêŋ ôdônŋ nena lemôndônŋ ekyav.) ³⁵ Êŋ

ma ôpêḡ lëndôḡ lo abôlêk hakyav ma hananḡ abô halêm yaiḡ.

³⁶ *Ma Yisu hananḡ nena miḡ nenanḡ bêḡ êndêḡ anyôla ami. Hananḡ aêḡ lôbôlôḡ ma doḡtom avômalô miḡ bônôḡ ami ma enanḡ bêḡ hi ba hi.

³⁷ *Ma avômalô esonḡ kambom ba enanḡ, “Yani hadum nômkama lôkthô ma mavi anôḡ. Hadum ḡê leḡndôḡ kôthô elanḡ abô ma ḡê venḡbôlêk putup enanḡ abô halêm yaiḡ.”

8

Yisu havakôḡ avômalô hatôm 4,000 (Mat 15:32-39)

¹ *Ma wak te ma avômalô bêḡ anôḡ êlêm ethak doḡtom hathak loḡbô. Ma thêlô nôḡ mi ek nejan. Êḡ ma Yisu halam anêḡ ḡê ku êlêm ma hananḡ hadêḡ i nena, ² “Yaleḡ hik ya hathak avômalô nômbêḡ êntêk. Thêlô bôk êmô haviḡ ya hatôm wak lô ba iniḡ nôḡ lêk mi. ³ Doho êlêm anêḡ loḡ daim bô ba intu yahêv i ba i oyanḡ, ma tem maleḡḡ etaba êndôk loḡndê ba nêḡnêḡ yak.”

⁴ Ma anêḡ ḡê ku enanḡ nena, “Loḡ êntêk ma loḡ thiliv ma avômalô bêḡ anôḡ. Aêḡ ba alalô naja polom anêḡ êsê ek nanêḡ êndêḡ i?”

⁵ Ma Yisu hananḡ hik thêlô liḡ, “Môlônim polom vithê intu hamô?”

Ma enanḡ nena, “Bahenḡvi ba lahavuju.”

⁶ Ma Yisu hananḡ hadêḡ avômalô nômbêḡ atu nena nêḡndôk nêḡmô biḡ. Ma hawa polom bahenḡvi ba lahavuju atu ma hêv lamavi hadêḡ Wapômbêḡ.

---

* **7:36:** Mak 1:43-45   * **7:37:** Ais 35:5   * **8:1:** Mak 6:35-44

Ma haya ba hêv hadêḡ anêḡ ḡê ku ek nebani êndêḡ avômalô nômbêḡ atu ba êmô. ⁷ Ma iniḡ alim yaônena tomtom hamô haviḡ. Hêv lamavi hathak vêm ma hêv hadêḡ anêḡ ḡê ku ek nebani êndêḡ avômalô imbiḡ. ⁸ Ma avômalô nômbêḡ êḡ eyaḡ ba leḡiḡviyak. Ma ḡê ku isup nôḡ wata halôk vak sam baheḡvi ba lahavuju. ⁹ Avômalô takêḡ ma hatôm 4,000. Yôv ma Yisu hêv thêlô sapêḡ ba i. ¹⁰ Ma yani hathak yeḡ haviḡ anêḡ ḡê ku ba i Dalmanuta iniḡ loḡ.

*Palisi leḡiḡhaviḡ nêḡê lavôḡiḡ te
(Mat 16:1-4)*

¹¹ Ma Palisi êyô ma enaḡ hik Yisu liḡ lôklokwaḡ nena, “Undum lavôḡiḡ te ek injik thô nena Wapômbêḡ hêv o ba hólêm mena mi e?” Thêlô enaḡ aêḡ ek nesau yani iyom. ¹² *Êḡ ma Yisu hik siv auk ma hanaḡ, “Avômalô bôlôḡ êntêk leḡiḡhaviḡ yandum lavôḡiḡ te ek injik thô nena Wapômbêḡ bôk hêv ya ba yahalêm eka. Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena tem miḡ yandum lavôḡiḡ ek avômalô bôlôḡ êntêk nêḡê ami, ma mi.” ¹³ Yôv ma Yisu hatak thêlô ma hathak yeḡ hathak loḡbô ba hi kasukthôm vi tuvulu.

*Abô loḡ kapô hathak Palisi lôk Helot iniḡ yis
(Mat 16:5-12)*

¹⁴ Yisu anêḡ ḡê ku leḡiḡpaliḡ ba miḡ ewa polom bêḡ anôḡ ba ethak yeḡ ami ma ewa polom donḡtom iyom. ¹⁵ *Ma Yisu hanaḡ lôklokwaḡ hadêḡ thêlô nena, “Noyabiḡ am esak Palisi lo Helot iniḡ yis.”*

---

* **8:12:** Mat 12:39; Luk 11:29   * **8:15:** Luk 12:1   * **8:15:** Yis ma nôḡ atu ba hadum polom hathiḡ bêḡ.

16 Ma nê ku enañ hadêñ thêlôda nena, “Betha hanañ hathak alalô polom mi la.”

17 *Ma donjom yani hayala iniñ abô atu ba enañ ba hanañ hik thêlô liñ, “Môlô onañ hathak miñ owa polom ami eka? Môlô ôthônj lôk miñ oyala ami denañ e? Ma unim auk ma thektheke e? 18 Môlô nê lôk malemim ma miñ ôyê tak ami e? Ma môlô nê lôk lemimôndônj ma miñ olañô abô ami e? Ma môlô miñ lemimhabi nôm atu ba bôk yahadum ami e? 19 *Yahaya polom bahenji ek avômalô hatôm 5,000 ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enañ, “Laumiñ ba lahavuju.”

20 “Ma yahaya polom bahenji ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enañ, “Bahenji ba lahavuju.”

21 Êñ ma Yisu hanañ hadêñ i, “Aisê, miñ oyala ami denañ e?”

Yisu hadum anyô mapusip te mavi hêk Betsaida

22 Ma thêlô i êyô Betsaida ma avômalô doho ewa anyô mapusip te hayô ma enañ hik yani liñ lôklokwanj ek êsôm ôpêñ. 23 Ma Yisu havalonj anyô mapusip hamô banj ma hadadi ba thai etak malak bêñ ma i daim dokte. Ma Yisu hasôwapôk hathak ôpêñ madaluk luvi ma hatak banj hayô hêk ôpêñ. Ma hanañ, “Hôyê nômlate mena mi e?”

24 Ma ôpêñ hêv ma liñ ma hanañ, “Yahayê avômalô doho, ma donjom thêlô hatôm alokwanj i ba êlêm.”

---

* 8:17: Mak 6:52   * 8:19: Mak 6:41-44

25 Êñ ma Yisu hatak ban hayô hêk ôpêñ madaluk hathak lonbô. Ma ôpêñ madaluk hakyav ba habitak mavi ma hayê nômkama sapêñ halêm yain.
 26 Ma Yisu hanañ nena, “Nu oda anêm unyak ma miñ nu malak bêñ ami.”

*Pita hanañ nena Yisu ma Kilisi
 (Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)*

27 Ma Yisu lôk anêñ nê ku etak lon êñ ma ibup ethak malak nenanena takatu ba hamô habobo Sisalia Pilipai. Even lonjôndê denañ ma hanañ hik anêñ nê ku liñ, “Avômalô ethak elam ya nena opalê?”

28 *Ma thêlô enañ nena, “Doho enañ nena o ma Jon anyô hathik nañ ma doho enañ nena o ma Elia ma doho enañ nena o ma plopet bô te.”

29 *Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

Êñ ma Pita hanañ bêñ nena, “O ma Mesia atu ba Wapômbêñ hêv ek nêm anêñ avômalô bulubiñ.”

30 *Ma Yisu hanañ lôklokwañ ek miñ nenañ abô êñ bêñ êndêñ anyôla ami.

*Yisu hanañ abô hathak anêñ nama
 (Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)*

31 Ma Yisu hadôñ thêlô ba hanañ nena, “Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem esopa Wapômbêñ anêñ lahaviñ ba enja vovañ bêñ anôñ. Ma Israel iniñ nê bêñbêñ lôk nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ tem nimbuliñ dômiñ êndêñ yani. Ma Wapômbêñ tem indum ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak lonbô.” 32 Yisu hanañ

---

* 8:28: Mak 6:15   * 8:29: Jon 6:68-69   * 8:30: Mak 9:9

abô takêñ bêñ hadêñ thêlô, êñ ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathañ ba hanañ nena, “Miñ onañ aêñ ami.”

³³ Ma donjom Yisu hik ma liliñ ba hayê anêñ ñê ku vi ma hathañ Pita ba hanañ, “Sadañ, nu dañ! Hosopa anyô iniñ auk iyom ma miñ hosopa Wapômbêñ anêñ auk ami.”

³⁴ *Êñ ma Yisu halam avômalô nômbêñ atu ba êlêm iviñ anêñ ñê ku ma hanañ, “Anyôla hadum ek esopa ya, êñ ma êmbôliñ dômbêñ yanida ma enja anêñ alovalañsiñ ba esopa ya. ³⁵ Ek malê nena ôpatu ba lahabi bêñ anôñ hathak anêñ lôkmala pik, anêñ lôkmala êñ tem nêmb yak. Ma donjom ôpatu ba hatak anêñ lôkmala ek hasopa ya lôk yenañ abô, yani êñ tem enja lôkmala anôñ.

³⁶ Anyô te hawa nômkama pik sapêñ, ma donjom miñ hasopa Wapômbêñ ami ba anêñ lôkmala hêv yak, êñ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôñ, tem enja vovañ. ³⁷ Ma anyôla hatôm nêmb nômlate êndêñ Wapômbêñ ek enja anêñ lôkmala esak lonbô e? Mi anôñ! ³⁸ *Avômalô bôlôñ êntêk ma lêk idum kobom kambom lomaloma ba êdô Wapômbêñ. Aêñ ba anyôla mama ek ya lôk yenañ abô, ma emben yam atu ba Anyô Anêñ Nakaduñ êlêm imbiñ Lambô anêñ deda lôkmanjiñ lôk anêñ añela mathen, ma yani tem mama ek ôpêñ aêñ iyom.”

9

¹ *Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Yanañ avanañ êndêñ môlô nena Wapômbêñ anêñ lonj lôkliñyak

---

* **8:34:** Mat 10:38-39; Luk 14:27   * **8:38:** Mat 10:33   * **9:1:** Mak 13:30

tem êlêm imbiņ anêņ lôklokwaņ bêņ. Ma môle vi atu ba umiņ loņ êntêk tem nômô lôkmala denaņ, ma ôņgô nôm êņ imbiņ.”

*Yisu liņkupik habitak yaņda
(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)*

²*Wak baheņvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita lo Jems ma Jon iviņ yani ba ethak dumlolê daim te ba i êmô daluk. Êņ ma Yisu liņkupik habitak yaņda hêk thêlô maleņiņ. ³Ma anêņ kwêv habitak thapuk anôņ biņ ba anyô pik la miņ hatôm isik anêņ kwêv ba imbitak thapuk aêņ ami. ⁴Ma ketheņ oyaņ ma Elia lo Mose êyô ma enaņ abô haviņ Yisu ba thêlô êyê.

⁵Ma Pita hanaņ hadêņ Yisu, “Kêdôņwaga, mavi anôņ ek lêk alalô amô loņ êntêk. Yêlô tem nadav unyak lôkkupik lokwaņlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia.” ⁶(Thêlô êkô kambom ba êthôņ abô nenaņ paliņ ba intu Pita hanaņ aêņ.)

⁷Ma buliv te hayô hava thêlô siņ, ma abô te halêm anêņ buliv êņ kapô nena, “Intu ma yenaņ Okna atu ba yaleņhaviņ videdaņ. Ba nodanô anêņ abô!”

⁸Ma ketheņ oyaņ ma thêlô êyê hawê haveņ ma Yisu iyom intu hamiņ ma miņ anyôla hamiņ haviņ yani ami.

⁹Vêm ma etak dumlolê êņ ba êlôk ele i ma Yisu hanaņ lôklokwaņ ek miņ nenaņ nôm atu ba êyê bêņ êndêņ anyôla ami endeba Anyô Anêņ Nakaduņ atu ema ba imbiyô êņjêk ņama esak loņbô am. ¹⁰Aêņ ba thêlô ivuņ abô êņ hêk thêlôda ma miņ enaņ bêņ

---

* **9:2:** Ap 3:22; 2Pi 1:17-18

ami, ma donptom enañ abô pôk bêñ hathak “ema lo imbiyô ênjêk ñama” anêñ ôdôñ ma aisê?

¹¹ *Ma thêlô enañ hik Yisu liñ, “Aisê ka ñê lôkawk hathak abô balabuñ enañ nena Elia tem êmôn ba êlêm vêm ka Mesia?”

¹²⁻¹³ *Ma Yisu hanañ nena, “Avanôn! Elia tem êmôn ek indum nômkama sapêñ imbitak mavi esak loñbô. Ma donptom yanañ êndêñ môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô esopa iniñ leññhaviñ iyom ba idum kambom lomaloma hadêñ yani hatôm atu ba Wapômbêñ anêñ kapya bôk hanañ hathak yani. Ma donptom aisê ka Wapômbêñ anêñ kapya hanañ nena Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem enja vovañ bêñ lôk nêmbôliñ dômiñ êndêñ yani?”

*Yisu hêv ngôk vé hêk okna te
(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)*

¹⁴ Yisu thêlô êyô ek ñê ku vi ma êyê avômalô bêñ anôn lêk ethak donptom ba êmô. Ma ñê lôkawk hathak abô balabuñ lôk anêñ ñê ku vi atu ba êmô enañ abô ba êkôki hathak. ¹⁵ Ma avômalô nômbêñ êñ êyê Yisu, ma eson kambom ba elañviñ i ma ewa yani thô.

¹⁶ Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ, “Môlô ôkôkam hathak malê?”

¹⁷ Ma anyô te hamiñ avômalô nômbêñ êñ kapô ba hanañ, “Kêdônwaga, ngôk te havalon yenañ okna abôlêk loñ ba miñ hatôm enañ abô ami. Ba intu yahawa halêm ek o. ¹⁸ Ngôk hathak hayôkwiñ yani ba habi yani halôk pik ma abôlêk wapôk thapuk hale yaiñ ma halonolon abôlêk kalalañ ma liñ

* **9:11:** Mal 3:1 * **9:12-13:** Sng 22:1-18; Ais 53:3; Mal 4:5-6; Mat 11:14

havuviŋ ba thotho. Yahanan ek anêm nê ku nênêm ngôk êŋ vê ma doŋtom thêlô miŋ hatôm ami.”

19 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, “Yahamô haviŋ môlô sawa daim ma doŋtom miŋ ôêvhaviŋ ami ma owa auk lokbaŋ aleba yakapôlôŋ lêk hagiap hathak môlô. Noja okna êŋ êlêm.”

20 Êŋ ma ewa okna atu hi hadêŋ Yisu. Ngôk hayê Yisu, ma hayôkwiŋ okna êŋ kambom ba hêv yak halôk pik ba hapiki ma abôlêk thôk hêv yak.

21 Ma Yisu hanaŋ hik lambô liŋ, “Ngôk habuliŋ yani hadêŋ aŋgê?”

Ma lambô hanaŋ nena, “Sêbôk ba yani yaôna.

22 Ngôk êŋ habi yani halôk atum lôk ŋaŋ lôbôlôŋ ek injik yani vônô ma doŋtom mi. Aêŋ ba o hatôm undum ek ngôk êŋ etak yenaŋ okna, êŋ ma hôêv kapôlôm ek yai.”

23 *Ma Yisu hanaŋ, “Aisê ka honaŋ nena, ‘o hatôm’? Wapômbêŋ hatôm indum nômkama sapêŋ ek nê takatu ba êvhaviŋ yani.”

24 Ma kethêŋ oyaŋ ma okna êŋ anêŋ lambô hanaŋ, “Yahêvhaviŋ ba undum ek yenaŋ auk atu ba miŋ yahêvhaviŋ ami êkôk ya liŋ ek yanêmbiŋ!”

25 Ma Yisu hayê nena avômalô êvôv i kethêŋ ethak doŋtom, êŋ ma hathaŋ ngôk lelaik atu ba hanaŋ, “O ngôk vembôlêk lôk lemôndôŋ putup, yahanan hadêŋ o nena otak okna êntêk ba nu ma miŋ ômbôlêm esak loŋbô ami.”

26 *Ma ngôk halaŋ boloba ma hayôkwiŋ okna êŋ kambom ma hale yaiŋ ba hi. Ma okna êŋ hêk inaŋ anyô ŋama ba avômalô enaŋ nena, “Lêk hama.”

---

* 9:23: Mat 21:21; Mak 11:23   * 9:26: Mak 1:26

27 Ma donjom Yisu havalonj hamô banj vi ma havôv ba haviyô haminj.

28 Vêm ma Yisu lôk anêj nê ku iyom êmô unyak kapô ma thêlô enanj hik yani lij, “Aisê ka yêlô minj hatôm nanêm ngôk êj vê ami?”

29 Ma Yisu hanañ viyanj hadêj thêlô, “Mek iyom intu hatôm nêm ngôk anêj aêj vê.”

*Yisu hanañ bôlônj yanj hathak anêj nama
(Mat 17:22-23; Luk 9:43-45)*

30 *Ma thêlô etak lonj êj ba ibitak êyô Galili. Ma Yisu hadô avômalô neyala nena thêlô lêk êmô êsê

31 *ek êndônj anêj nê ku. Êj ma Yisu hanañ hadêj thêlô, “Tem nenanj Anyô Anêj Nakadunj atu bêj ba netak êndôk avômalô baheninj. Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak lonbô.”

32 *Ma anêj nê ku êthônj abô êj anêj ôdônj palinj lôk êkô ek nenanj injik yani lij.

*Opalê intu anyô bêj?
(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)*

33 Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ma i êmô unyak kapô te. Êj ma Yisu hanañ hik thêlô lij, “Môlô ôkôkam hathak malê havenj lonjondê ba ôlêm?”

34 Thêlô eyala nena thêlô êkôki hathak thêlô alisê intu anyô bêj ek Yisu anêj nê ku vi ba intu thêlô bônônj. 35 *Ma Yisu halôk hamô ma halam anêj nê ku lauminj ba lahavuju takatu ba êlêm. Ma hanañ, “Lemimhavinj numbitak anyô bêj, êj ma undum o endeba yaôna ba ôtôm avômalô lôkthô iniñ anyô ku oyanj.”

* 9:30: Jon 7:1 * 9:31: Mak 8:31; 10:32-34 * 9:32: Luk 9:45

* 9:35: Mat 20:25-27; Mak 10:43-44; Luk 22:24-26

³⁶ Ma hawa amena te ba hadô hamiņ thêlô malêvôņ. Ma havalonj hamiņ ma hanaņ hadêņ thêlô, ³⁷ **“Ôpatu ba hêvhaviņ ya ba hawa amena yaônate aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô. Ma ôpatu ba hawa ya thô, ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviņ.”*

*Ôpatu ba hadum ku haviņ alalô ma miņ numiņ
yani loņ siņ ami
(Luk 9:49-50)*

³⁸ Ma Jon hanaņ hadêņ Yisu nena, “Kêdôņwaga, yêlô ayê anyô te hêv ŋgôk vê hathak anêm athêņ. Ma donjom yani ma miņ alalô te ami, ba intu yêlô anaņ ek yani etak ku êņ.”

³⁹ Ma donjom Yisu hanaņ nena, “Dô! Miņ numiņ yani loņ siņ ami. Ôpatu ba hadum nômbithi hathak yenaņ athêņ ma tem miņ enaņ abô kambom kethêņ esak ya ami, ⁴⁰ *ek malê nena ôpatu ba miņ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniņ te. ⁴¹ *Yanaņ avanôņ êndêņ môle nena anyô te hayê nena môle ma Kilisi anêņ avômalo ba hêv ŋaņ hadêņ môle, ôpêņ tem enja anêņ vuli.

*Umiņ lôklokwaņ ek kambom miņ esale o thô ami
(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)*

⁴² “Ma anyô te hadum ba yenaņ amena atu ba hêvhaviņ ya te hêv yak, ôpêņ tem êpôm malaiņ bêņ anôņ. Ôpêņ tem nêsôkwêņ valu bêņ te esak laselo ba nimbi yani êndôk ŋgwêk makidiņ ba ema. Malaiņ êņ ma yaôna ek malaiņ atu ba yani tem êpôm embeņ yam. ⁴³⁻⁴⁴ *Ma bahem hadum ba

---

* **9:37:** Mat 10:40   * **9:40:** Mat 12:30; Luk 11:23   * **9:41:** Mat 10:42   * **9:43-44:** Mat 5:30

hudum kambom, êᶇ ma odabêᶇ kisi ba nêᶄm vê ek miᶇ undum kambom esak loᶇbô ami! Bahem vi iyom ma malaiᶇ, ma doᶇtom mavi ek nu malak leᶇ. Ma bahem luvi hamô ba hudum kambom, êᶇ ma lemvimkupik sapêᶇ tem ni loᶇ atu ba atum hathaᶇ ba miᶇ hama ami. Ba intu malaiᶇ bêᶇ anôᶇ.* 45-46 Ma vem hadum ba hudum kambom, êᶇ ma odabêᶇ kisi ba nêᶄm vê ek miᶇ undum kambom esak loᶇbô ami! Vem vi iyom ma malaiᶇ, ma doᶇtom mavi ek nu malak leᶇ. Ma vem luvi hamô ba hudum kambom, êᶇ ma lemvimkupik sapêᶇ tem ni loᶇ atu ba atum hathaᶇ ba miᶇ hama ami. Ba intu malaiᶇ bêᶇ anôᶇ.* 47 *Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êᶇ ma ômbi vê. Malem daluk vi iyom ma malaiᶇ, ma doᶇtom mavi ek nu malak leᶇ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom, êᶇ ma lemvimkupik sapêᶇ tem ni loᶇ atu ba atum hathaᶇ ba miᶇ hama ami. Ba intu malaiᶇ bêᶇ anôᶇ. 48 * ‘Loᶇ êᶇ ma matiᶇyak tem nejaᶇ anyô liᶇkupik êtôm wak nômbêᶇ intu sapêᶇ, ma atum tem esaᶇ anyô êᶄmô aêᶇ.’ 49 Atum tem êᶄpôm avômalô sapêᶇ êtôm ᶇgwêk etak hathak nôᶄm ek atum êᶇ esaê thêlô.

50 * “ᶇgwêk ma nôᶄm mavi, ma doᶇtom anêᶇ maniaᶇ hêv yak, êᶇ ma opalê hatôm idum ba im-

---

* **9:43-44:** ᶇê lôkauk vi enaᶇ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaᶇ. Abô êᶇ ma aêntêk: Loᶇ êᶇ ma matiᶇyak tem nejaᶇ anyô liᶇkupik êtôm wak nômbêᶇ intu sapêᶇ, ma atum tem esaᶇ anyô êᶄmô aêᶇ. *

* **9:45-46:** ᶇê lôkauk vi enaᶇ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaᶇ. Abô êᶇ ma aêntêk: Loᶇ êᶇ ma matiᶇyak tem nejaᶇ anyô liᶇkupik êtôm wak nômbêᶇ intu sapêᶇ, ma atum tem esaᶇ anyô êᶄmô aêᶇ. *

* **9:47:** Mat 5:29 * **9:48:** Ais 66:24 * **9:50:** Mat 5:13; Luk 14:34

bitak manin esak lonbô am? Nğwêk hathak hadum nôm ba vasiņ, ba intu nômô yôhok* mavi imbiņ am aêņ iyom.”

10

*Yisu hanaņ abô hathak ñê lôk venji êdô i
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)*

¹ Ma Yisu hatak loņ êņ ma hi haven loņ Judia lo ñaņ Jolodaņ vi. Ma avômalô bêņ anôņ êlêm hathak lonbô. Êņ ma hasopa anêņ bôk lo loņ ba hadôņ i.

² Ma Palisi doho êlêm ma idum ek nesau Yisu ba enaņ hik yani liņ, “Abô balabuņ hanaņ aisê? Anyô hatôm nêm yanavi vê mena mi e?”

³ Ma Yisu hanaņ viyaņ, “Mose bôk hanaņ aisê?”

^{4*} Ma thêlô enaņ, “Mose halôk ek anyô eto kapya nêm yanavi vê ba etak êndôk yanavi baņ ek nêm yani vê.”

⁵ Êņ ma Yisu hanaņ nena, “Môlô ñê lemôndôņ kôtôņ kambom ba intu Mose hato balabuņ êņ ba hêv hadêņ môlô. ^{6*} Ma doņtom ‘sêbôk ba môņ anôņ atu ba Wapômbêņ hapesaņ avômalô ma hapesaņ anyô lo avi. ^{7*} Ba intu Wapômbêņ bôk hanaņ nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doņtom imbiņ yanavi ⁸ ek thai nimbitak êtôm kupik doņtom iyom.” ’ Thai miņ ju hathak lonbô ami ma lêk ibitak doņtom. ⁹ Aêņ ba nôm atu ba Wapômbêņ bôk havak loņ hathak doņtom, ma miņ hatôm anyôla epole vê ami.”

---

* **9:50:** ‘Yôhok’ anêņ ôdôņ nena ôpatu ba hamô maliņyaô haviņ avômalô vi. Lôk miņ lamanin kethen ami. Ma hêv avômalô sa ek netak vovak. * **10:4:** Lo 24:1-4; Mat 5:31 * **10:6:** Stt 1:27; 5:2

* **10:7:** Stt 2:24; Ep 5:31-33

10 Vêṃ ma Yisu lôk anêṅ ṅê ku êṃô unyak kapô, ma anêṅ ṅê ku enaṅ hik yani liṅ hathak abô êṅ. 11 *Êṅ ma Yisu hanaṅ hadêṅ thêlô, “Anyô hadô yanavi ba hawa avi yaṅ, êṅ ma hadum sek ba habuliṅ yanavi bô. 12 Ma avi te hadô yamalô ba hawa anyô yaṅ, êṅ ma hadum sek aêṅ iyom.”

*Yisu hêv mek hathak avômena
(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)*

13 Ma avômalô ewa avômena yaônena i hadêṅ Yisu ek etak baṅ êyô êṅjêk thêlô. Ma donṅtom anêṅ ṅê ku ethaṅ avômalô takêṅ. 14 Yisu hayê nôṃ êṅ, ma lamaniṅ ba hanaṅ hadêṅ anêṅ ṅê ku nena, “Notak avômena yaônena ba nêlêṃ êṅdêṅ ya ma miṅ numiṅ thêlô loṅ siṅ ami ek malê nena avômalô takatu ba athêṅ mi ma hatôm avômena takêṅtêk ba Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak ma thêlôniṅ. 15 *Yanaṅ avanôṅ êṅdêṅ môlô nena ôpatu ba miṅ hawa Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak hatôm avômena yaônena ami, miṅ hatôm imbitak êyô loṅ êṅ kapô ba ni ami. Ma mi.” 16 Ma Yisu havalonṅ avômena ma hatak baṅ hayô hêk i ma hêv mek hathak thêlô.

*Anyô lôk nômkama bêṅ hanaṅ abô haviṅ Yisu
(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)*

17 Ma Yisu haviyô ba hi ma anyô te halanṅviṅ hadêṅ yani ma halek vadôṅ lêlô hamô valuvi ma hanaṅ, “Kêdôṅwaga mavi, yandum malê ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêṅ intu sapêṅ?”

18 Ma Yisu hanaṅ, “Holam ya nena mavi eka? Anyô late miṅ mavi ami ma Wapômbêṅ iyom intu

---

* 10:11: Mat 5:32   * 10:15: Mat 18:3

ba mavi. ¹⁹ *Abô balabuñ ma bôk hoyala yôv: ‘Miñ unğwik anyô vônô ami. Miñ undum sek imbiñ anyô yañ yanavi ami. Miñ onja vani ami. Miñ onañ abôyañ esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Miñ onañ abôyañ ek ômbôv anyô yañ anêñ nômkama ami. Ma ondovak lemambô lo lemtambô.’ ”

²⁰ Ma ôpêñ hanañ, “Kêdôñwaga, ya yaôna aleba lêk ma yahasopa abô balabuñ takêñ.”

²¹ Ma Yisu hayê ôpêñ ba lahaviñ. Ma hanañ, “O ma nômlate mi denañ. Nu nê m anê m nômkama sapêñ ek avômalô nê nê m vuli, ma onja valuselen sapêñ ba nê m êndêñ avômalô siv. Hudum aêñ, ma tem anê m nômkama mavi lomalom a ê m ô malak len. Ma ôlê m osopa ya.”

²² Yani ma anyô lôk nômkama bêñ anôñ. Ba intu halanô abô êñ, ma hakôm ba hi lôk lamalain bêñ.

²³ Ma Yisu hayê hawê haveñ ma hanañ hadêñ anêñ ñê ku, “Ñê lôk nômkama bêñ tem nêpôm malain bêñ ek nimbitak nêyô Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak kapô ba ini.”

²⁴ Yisu anêñ ñê ku elanô ba eson kambom. Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô hathak loñbô nena, “Yenan avômena, avômalô takatu ba indum ek nimbitak nêyô Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak kapô ba ini ma tem nêpôm malain bêñ anôñ! ²⁵ Miñ malain bêñ ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêñ abyan ba ni ami, ma donjom malain anôñ ek anyô lôk nômkama bêñ te imbitak êyô Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak kapô.”

---

* **10:19:** Kis 20:12-17; Lo 5:16-20

26 Ma Yisu anêḡ ḡê ku eson kambom anôḡ ba enaḡ hadêḡ i, “Avanôḡ e? Aêḡ ba miḡ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôklinyak kapô ba ni ami e?”

27 Ma Yisu hayê thêlô lôklokwaḡ ma hanaḡ, “Wapômbêḡ iyom hatôm indum nômkama sapêḡ. Ma anyô te miḡ hatôm nêḡ yanida bulubiḡ ami ma mi.”

28 Ma Pita hanaḡ hadêḡ Yisu, “Yêlô bôk atak yêlôaniḡ nômkama sapêḡ ba alêm asopa o!”

29 Ma Yisu hanaḡ nena, “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô, anyô te lahabi ya lôk yenaḡ Abô Mavi ba hatak anêḡ unyak lôk iviyaḡ ma livi lôk talêbô lo lambô ma nali lôk anêḡ pik, 30 êḡ ma Wapômbêḡ tem nêḡ bêḡ anôḡ êndêḡ ôpêḡ êtôm 100 êyô êmô anêḡ loḡ imbiḡ. Ôpêḡ hamô pik denaḡ, ma tem enja nômkama bêḡ anôḡ aêntêk unyak lôk iviyaḡ ma livi lôk taluvi ma nali lôk pik, ma donjom avômalô vi tem nimbuliḡ yani imbiḡ. Ma embeḡ yam ma tem êmô lôkmala êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. 31 *Odaḡô! Nê lôk athêḡ bêḡ, bêḡ anôḡ tem nimbitak ḡê lôk athêḡ mi. Ma ḡê lôk athêḡ mi bêḡ anôḡ tem nimbitak ḡê lôk athêḡ bêḡ.”

*Yisu hanaḡ abô hathak anêḡ ḡama bôlôḡ te lô
(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)*

32 *Yisu thêlô i Jêusalem ma Yisu hi hamôḡ. Ma anêḡ ḡê ku êyê ba eson kambom ma avômalô takatu ba evenḡ yam êkô. Ma Yisu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu ek nêlêm bidonḡ ma hanaḡ hathak nôḡ takatu ba tem êpôm

---

* **10:31:** Mat 20:16; Luk 13:30   * **10:32:** Mak 8:31; 9:31

yani. ³³ “Odanô. Alalô ayô Jelusalem ma tem nenan Anyô Anêñ Nakaduñ atu bêñ ba nêñem yani êndên ñê bêñbêñ êbôk da lôk ñê lôkawk hathak abô balabuñ. Ma tem nenan ek nijik yani vônô ma nêñem yani êndên avômalô loñ buyañ ³⁴ ek thêlô nenan abôma lôk nêsôvwapôk esak yani ma nebali yani lôk nijik yani vônô. Wak lô ende ba ni ma tem imbiyô esak loñbô.”

*Jems lo Jon lenjñhaviñ nimbitak ñê bêñ
(Mat 20:20-28)*

³⁵ Yôv ma Sebedi nakaduñ luvi, Jems lo Jon, i hadên Yisu ma enañ, “Kêdônwaga, yai lenjñhaviñ undum nômlate ek yai.”

³⁶ Ma Yisu hanañ, “Mamu lemimhaviñ malê?”

³⁷ Ma thai enañ nena, “Otak yai yañ êmô bahem vianôn ma yañ êmô bahem viken êñjêk anêm loñ lôkmanñgiñ kapô.”

³⁸ *Ma Yisu hanañ, “Mamu ôthôn nôm atu ba onañ hik ya liñ paliñ. Hatôm nunum êndôk tase atu ba tem yanum lôk nusik êndôk ñañ atu ba tem yasik e?”

³⁹ *Ma enañ, “Yai hatôm.”

Ma Yisu hanañ, “Avanôn, tase êñ lôk ñañ êñ tem nunum lôk nusik. ⁴⁰ Ma doñtom nêñô yabahen vianôn lôk viken, ma miñ yenañ ku ami. Mi, Wapômbên da hayabiñ ku êñ ba bôk hatak anyô doho yôv ek nêñô loñ êñ.”

⁴¹ Ñê ku laumiñ takên elanô abô êñ ba lenjññaña hadên Jems lo Jon. ⁴² *Ma Yisu halam sapên ethak doñtom ma hanañ, “Môlô bôk oyala nena avômalô

* **10:38:** Mak 14:36; Luk 12:50   * **10:39:** Ap 12:2; ALK 1:9

* **10:42:** Luk 22:25-26

loŋ buyaŋ iniŋ kiŋ ethak ebam i ba ibuliŋ nê takatu ba êmô thêlô vibiŋ. Ma iniŋ nê bêŋbêŋ ethak ethaŋ iniŋ avômalô aêŋ iyom. ⁴³ *Odaŋô! Môlô miŋ nundum kobom êŋ ami! Môlô te lahaviŋ imbitak anyô lôk athêŋ bêŋ ênjêk môlô malêvôn, êŋ ma imbitak êtôm môlônim anyô ku ek nê m môlô sa. ⁴⁴ Ma ôpatu lahaviŋ imbitak êtôm môlônim anyô bêŋ, êŋ ma êmô êtôm avômalô sapêŋ iniŋ anyô ku oyaŋ ⁴⁵ hatôm ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ba yahadum aêŋ iyom. Miŋ yahalêm ek yandum nê bêŋbêŋ pik iniŋ kobom ba yasaŋ avômalô ek nindum yenaŋ ku ami. Mi anôŋ! Yahalêm hatôm anyô ku ek yanê m avômalô sa lôk yatak yenaŋ lôkmala ek nê m avômalô bulubiŋ.”

*Yisu hadum Batimeas madaluk mavi
(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)*

⁴⁶ Ma Yisu lôk anêŋ nê ku êyô Jeliko. Idum ek ne-tak Jeliko ma avômalô bêŋ anôŋ i haviŋ thêlô. Ma anyô madaluk pusip te anêŋ athêŋ nena Batimeas hamô loŋôndé daŋ vi ba hapetenak ek avômalô nê nê m yani sa. (Batimeas anêŋ ôdôŋ nena Timeas nakaduŋ.) ⁴⁷ Yani halaŋô nena Yisu anêŋ Nasalet halêm, ma halam kaêk lôklala nena, “Yisu, Devit anêŋ Lim Lukmuk, nê m kapôlôm ek ya!”

⁴⁸ Ma avômalô bêŋ anôŋ ethaŋ yani ba enaŋ, “O bônôŋ!” Ma doŋtom yani halam lôklala nena, “Yisu, Devit anêŋ Lim Lukmuk, nê m kapôlôm ek ya!”

⁴⁹ Êŋ ma Yisu hamiŋ ma hanaŋ, “Nodam yani êlêm.”

Ma elam hadêŋ anyô madaluk pusip atu nena, “Lemmavi! Umbiyô ba nu! Yani halam o.” ⁵⁰ Êŋ

* **10:43:** Mat 23:11; Mak 9:35

ma hakaliv anêḡ kwêv thilibuḡ hi ma hasôv kisi haviyô hamiḡ ma hi hadêḡ Yisu.

⁵¹ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani, “Lemhaviḡ yandum malê êndêḡ o?”

Ma anyô madaluk pusip êḡ hanaḡ, “Kêdôḡwaga, yalenḡhaviḡ yaḡḡ tak.”

⁵² *Ma Yisu hanaḡ, “Umbiyô ba nu. Anêm hôêvhaviḡ hadum ba hubitak mavi.” Ma kethenḡ oyaḡ ma ôpêḡ madaluk hakyav ba hayê tak, ma hasopa Yisu haveḡ loḡôndê.

11

*Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kin
(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)*

¹ Yisu thêlô i ebobo Jelusalem ma i êyô Betpagi lo Betani, malak ju êḡ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêḡ ḡê ku ju ba i ² ma hanaḡ nena, “Mamu unu malak entuvulu. Ubitak ôyô kapô ba u, ma tem ôḡḡô ekak bok donḡki map te loḡ ba hamiḡ. Bok êḡ ma miḡ bôk anyôla hayô hamô ami. Nopole yak vê ma nondom ba nôlêm. ³ Ma anyôla hanaḡ hik mamu liḡ nena, ‘Udum aêḡ eka?’ ma nonaḡ êndêḡ yani nena, ‘Anyô Bêḡ lahaviḡ idum ku te esak vêmam, ka tem nêm êmbôlêm.’ ”

⁴ Êḡ ma ḡê ku ju atu i ma êyê bok donḡki map atu ekak loḡ ba êthô hamô unyak abôlêk habobo loḡôndê viyaiḡ. Ma thai epole yak vê. ⁵ Ma anyô doho imiḡ loḡ êḡ êyê ba enaḡ, “Mamu udum malê ba opole bok anêḡ yak vê?” ⁶ Ma thai enaḡ hatôm atu ba Yisu hanaḡ hadêḡ thai. Êḡ ma etak thai ba i. ⁷ Ma ewa bok donḡki êḡ ba i hadêḡ Yisu, ma

---

* **10:52:** Mak 5:34

ibi iniṅ kwêv thilibuṅ daim thô ba engava hayôhêk bok dômlokwanṅ ma Yisu hayô hamô. ⁸ Ma avômalô bêṅ anôṅ engava iniṅ kwêv thilibuṅ daim ma vi ele nôkya lô ṅauṅ hamô kamuṅ ba engava hêk loṅôndê. ⁹ Ma vi êmôṅ ma vi evenṅ yam ma Yisu halôk malêvôṅ ba elam nena,

“Osana!”

“Wapômbêṅ nêṅ lamavi êndêṅ ôpatu ba halêṅ hathak Anyô Bêṅ anêṅ athêṅ!” *Kapya Yeṅ 118:25-26*

¹⁰ “Wapômbêṅ nêṅ anêṅ lamavi êyô êmô bumalô Devit anêṅ lim êntêk atu ba tem eyabinṅ alalô êtôm kiṅ êtôm sêbôk ba Devit hayabinṅ!

Osana! Nambô Wapômbêṅ anêṅ athêṅ esak leṅ!”

¹¹ Ma hi Jelusalem ma habitak hayô unyak mathêṅ anêṅ piklêvôṅ kapô ba hi. Ma hayê nômkama takatu ba hamô loṅ êṅ. Ma doṅtom wak lêk halôk jalôm, êṅ ma hatak Jelusalem ma hi Betani haviṅ anêṅ ṅê ku laumiṅ ba lahavuju takatu.

Yisu hêv ṅê idum ku valu vê hêk unyak mathêṅ kapô

(Mat 21:12-19; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

¹² Haviyô hayaṅ ma etak Betani ek ini Jelusalem. Ma Yisu hama kisi. ¹³ *Ma hayê alokwanṅ sabo te lôk ṅauṅ hamiṅ daim dokte. Êṅ ma hi hayô alokwanṅ êṅ ôdôṅ ek êṅjê nena hik anôṅ mena mi. Ma doṅtom hayê ṅauṅ oyaṅ iyom ma miṅ hik ami ek malê nena miṅ anêṅ waklavôṅ injik ami. ¹⁴ Êṅ ma Yisu hanaṅ hadêṅ alokwanṅ êṅ nena, “Anyô late

---

* **11:13:** Luk 13:6

miŋ hatôm enjaŋ anêm anôŋ esak loŋbô ami.” Ba anêŋ nê ku elañô.

¹⁵ *Ma Yisu thêlô êyô Jelusalem. Ma habitak hayô unyak mathen kapô anêŋ piklêvôŋ. Ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nênmê vuli. Êŋ ma halupunin i ba hêv i vê hêk unyak mathen kapô ba ele yain ba i. Ma hale nê takatu ba êwê nê loŋ buyaŋ iniŋ valuselen hathak Hiblu iniŋ valuselen iniŋ balê liliŋ. Ma hadum aêŋ hadêŋ nê takatu ba êdô menak bôbô hamô ek avômalô vi nênmê vuli. ¹⁶ Ma hamiŋ loŋ siŋ ek avômalô miŋ neja iniŋ nômkama ba ini kapô ek nênmê vuli ami. ¹⁷ *Ma Yisu hadôŋ thêlô ba hanaŋ aentêk, “Wapômbêŋ anêŋ kapyâ hanaŋ nena, ‘Yenaŋ unyak ma unyak avômalô pik sapêŋ neten mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba habitak hatôm nê vani iniŋ loŋ ekopak êmô.”

¹⁸ *Nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ elañô abô êŋ ma êbôlêŋ loŋôndê ek nijik yani vônô. Ma doŋtom thêlô êkô hathak yani ek malê nena avômalô sapêŋ eson kambom hathak anêŋ abô.

¹⁹ Yaŋsiŋ anôŋ ma Yisu thêlô etak Jelusalem ba i.

Alokwaŋ sabo hakapok

(Mat 21:20-22)

²⁰ Hayaŋ lôkbôk ma Yisu thêlô êvôi ma êyê alokwaŋ sabo atu lêk hama ba hakapok hêk ŋaun ba hayô ôdôŋ. ²¹ Ma Pita lahabi Yisu anêŋ abô ba hanaŋ nena, “Kêdôŋwaga, nôŋgô! Alokwaŋ sabo wakbôk atu ba hothaŋ ma lêk hakapok yôv.”

* **11:15:** Jon 2:14   * **11:17:** Ais 56:7; Jer 7:11   * **11:18:** Mak 14:1

22 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Nônêmbinŋ Wapômbêŋ. 23 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena ôpatu ba hanaŋ hadêŋ dumlolê êntêk nena, ‘Ômbi o kisi ni tamu ŋgwêk’, ma hêvhaviŋ ba havalonŋ anêŋ abô êŋ lonŋ lôklokwanŋ ma miŋ laluvi ami, êŋ ma Wapômbêŋ tem indum ba dumlolê êŋ endanô ôpêŋ anêŋ abô. 24 *Aêŋ ba intu yanaŋ êndêŋ môlô nena malê atu ba môlô onanŋ halôk unim mek, êŋ ma nônêmbinŋ nena lêk owa yôv, ma nôm êŋ tem imbitak êtôm môlônim. 25-26 *Môlô umiŋ ba oteŋ mek, ba lemimhabi kambom atu ba anyôla bôk hadum hadêŋ o, êŋ ma notak unim kapôlômim ek ôpêŋ. Udum aêŋ ma môlônim Lemambô atu ba hamô malak leŋ tem etak kapô ek môlô aêŋ iyom.”*

*Yisu, opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o?
(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)*

27 Ma Yisu thêlô i Jelusalem hathak lonbô ba êyô unyak mathenŋ anêŋ piklêvôŋ. Ma nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk nê bêŋbêŋ vi i hadêŋ Yisu. 28 Ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o lôk hêv ku hadêŋ o ba intu hudum nôm takêntêk?”

29 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i nena, “Tem yanaŋ injik môlô liŋ esak abô te aêŋ iyom. Ba onanŋ abô êŋ bêŋ hadêŋ ya ma tem yandam ôpatu ba hêv athêŋ

* **11:23:** Mat 17:20 * **11:24:** Mat 7:7 * **11:25-26:** Mat 6:14-15

* **11:25-26:** Nê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Mak hatu ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Ma donjom môlô miŋ otak kapôlômim ek avômalô vi iniŋ kambom ami, êŋ ma môlônim Lemambô tem miŋ etak anêŋ kapô ek môlônim kambom ami.

bêᶇ hadêᶇ ya êndêᶇ mômô. ³⁰ Opalê hêv ku nisik avômâlô êndôk ᶇaᶇ hadêᶇ Jon? Wapômbeᶇ leᶇ? Mena anyô pik? Mômô nonaᶇ êndêᶇ ya!”

³¹ Ma thêlôda enaᶇ hadêᶇ i nena, “Alalô anaᶇ nena Wapômbeᶇ hêv ku êᶇ hadêᶇ Jon ma tem yani enaᶇ, ‘Aisê ka mômô miᶇ ôêvhaviᶇ yani ami?’ ³² Ma doᶇtom alalô anaᶇ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êᶇ,’ êᶇ ma avômâlô tem leᶇᶇmaniᶇ êndêᶇ alalô. Ek malê nena thêlô sapêᶇ êvhaviᶇ nena Jon ma plopet te.”

³³ Ma thêlô enaᶇ hadêᶇ Yisu nena, “Yêlô athôᶇ paliᶇ.”

Êᶇ ma Yisu hanaᶇ hadêᶇ thêlô, “Aêᶇ ba miᶇ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêᶇ bêᶇ hadêᶇ ya anêᶇ athêᶇ bêᶇ êndêᶇ mômô ami. Má mi.”

12

Abô loᶇ kapô hathak ᶇê kambom eyabiᶇ ku yak waiᶇ

(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)

¹ *Ma Yisu hanaᶇ abô loᶇ kapô doho hadêᶇ thêlô. Ba hanaᶇ, “Anyô te havatho anêᶇ ku yak waiᶇ ma havaklôk hawê haveᶇ. Ma halav lôv nêyô nimiᶇ waiᶇ anêᶇ anôᶇ pesa ek neja anêᶇ thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêmo ek neyabiᶇ ku êᶇ. Vêᶇ ma hatak ku êᶇ halôk anyô doho baheniᶇ ek neyabiᶇ ba hik anôᶇ ma thêlô neja anôᶇ vi ma nênem vi êndêᶇ yani. Vêᶇ ma hatak loᶇ êᶇ ba hi loᶇ buyaᶇ. ² Waklavôᶇ yak waiᶇ hik anôᶇ hayô ma hêv anêᶇ anyô ku te ba hi hadêᶇ ᶇê takatu ba eyabiᶇ anêᶇ ku atu. Yani lahaviᶇ thêlô nênem anôᶇ doho êndêᶇ yani êtôm sêbôk ba thêlô evak

---

* **12:1:** Ais 5:1-2

abô haviņ i. ³ Ma doņtom thêlô evaloņ ôpêņ loņ ma ik yani kambom ba êv yani hi oyaņ. ⁴ Vêma hêv anyô ku yaņ ba hi hathak loņbô, ma doņtom ik halôk wakadôk ma êv mama hadêņ yani. ⁵ Êņ ma hêv anyô ku te hathak loņbô ma doņtom thêlô ik yani vônô. Vêma hêv tomtom aêņ habup hathak ba vi ma evali ma vi ma ik vônô.

⁶ “Hadum aêņ aleba lêk mi ma anyô doņtom iyom hamô. Ôpêņ ma anêņ namalô atu ba yani lahaviņ. Hêv ôpêņ hi ma lahabi nena, ‘Êntêk ma yenaņ okna ba tem nedaņô anêņ abô.’

⁷ “Ma doņtom ñê takatu ba eyabiņ ku êņ êyê ôpêņ ma enaņ hadêņ thêlôda aêntêk, ‘Ôpêntêk ma ku alaņ anêņ nakaduņ ba tem eyabiņ lambô anêņ ku. Alalô ik yani vônô ma ku êņ tem imbitak alalôaniņ.’

⁸* Ba intu evaloņ yani ba ik yani vônô ma ibi anêņ kupik hale viyaiņ ba hi.

⁹ “Aêņ ba ku alaņ tem indum malê? Tem ni injik ñê takêņ vônô ma nêma ku êņ êndêņ anyô vi ek neyabiņ. ¹⁰ Mólô bôk osam Wapômbêņ anêņ abô bu êntêk mena mi e?

“Valu atu ba ñê elav unyak êpôlik hathak,
ma lêk habitak landiņ anôņ.

¹¹ Anyô Bêņ da hadum nôma êņ,
ma yêlô ayê nôma êņ nena mavi anêņ dôêņ.’”

Kapya Yen 118:22-23

¹² Ma Israêl iniņ ñê bêņbêņ eyala nena Yisu hanaņ abô loņ kapô êņ hathak thêlô ba intu êbôlêm loņôndê ek nebaloņ yani. Ma doņtom êkô hathak avômalô, ba intu etak yani ma thêlô i.

---

* **12:8:** Hib 13:12

*Nênêm takis êndêḡ Sisa mena dô
(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)*

13 *Vêm ma êv Palisi doho lôk nê esopa Helot doho ba i hadêḡ Yisu ek nesau yani esak abô ek nebalonḡ yani. 14 Thêlô êyô ek Yisu ma enaḡ, “Kêdônḡwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanônḡ. Ma miḡ hothak hobam anyô yaḡ ma hôdô anyô yaḡ ami. Ba intu nê bêḡbêḡ êdô anêm abô, ma miḡ hôkô ek i ami. Ma hothak huik Wapômbêḡ anêḡ abô thô hadêḡ avômalô. Aêḡ ba lemhabi aisê? Bumalô iniḡ balabuḡ hanaḡ nena yêlô hatôm nanêm valuselenḡ êndêḡ Sisa mena mi?”

15 Ma donḡtom Yisu hayê thêlônḡ auk kambom thô ba hanaḡ hik thêlô liḡ, “Aisê ba môlô udum ek numbuliḡ ya? Noja valuselenḡ te êlêm ek yanḡgê.”

16 Êḡ ma thêlô ewa valuselenḡ te halêm ek Yisu. Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Opalê anêḡ dahô lôk anêḡ athêḡ hêk valuselenḡ êntêk?”

Ma thêlô enaḡ, “Sisa.”

17 *Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Sisa anêḡ nômkama ma nônêm êndêḡ Sisa da. Ma Wapômbêḡ anêḡ nômkama ma nônêm êndêḡ Wapômbêḡ da.”

Ma thêlô elanô ba esonḡ kambom hathak anêḡ abô êḡ.

*Abô hathak nê ḡama tem nimbiyô aisê
(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)*

18 *Ma Sadyusi doho i hadêḡ Yisu. Thêlô ma ôdônḡ te atu ba enaḡ nena nê ḡama tem miḡ nimbiyô esak lonḡbô ami. Aêḡ ba intu enaḡ hik Yisu liḡ

---

* 12:13: Luk 11:53-54   * 12:17: Lom 13:7   * 12:18: Ap 23:8

nena, ¹⁹ * “Kêdônwaga, Mose bôk hatô hadên alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anên yan hamô, ma enja avi tôp ên ek imbi yan atu ba hama anên nakaduñ vê.’ ²⁰ Aên ba nê lôk iviyan baheñvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduñ mi. ²¹ Ma nôk enja avi tôp ên, hawa ba hama ba nakaduñ mi. Ma ngwa enja avi tôp bô ên, nena hama haviñ. ²² Ên ma iviyan takatu ba êmô ma nesopa kobom doñtom ên iyom. Vêm ma avi tôp ên hama haviñ. ²³ Ma waklavôn nê nãma iviyô hathak loñbô ma avi tôp atu ba nê lôk iviyan baheñvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anên avi?”

²⁴ Ma Yisu hanañ hadên thêlô, “Môlô miñ oyala Wapômbên anên lôklokwan lôk anên abô atu ba hêk anên kapya katô ami. Ba intu onañ abô lokban êntêk. ²⁵ Nê nãma iviyô hathak loñbô, ma anyô lo avi tem miñ neja i esak loñbô ami ma mi. Thêlô tem nê môtôm añela malak leñ iyom. ²⁶ *Môlô onañ nena nê nãma tem miñ nimbiyô esak loñbô ami. Ma doñtom môlô bôk osam Mose anên kapya lôk kukuthiñ atum hathañ hamô aliñ e? Wak ên ma Wapômbên hanañ hadên Mose aêntêk, ‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniñ Wapômbên.’ ²⁷ Wapômbên ma miñ nê nãma iniñ Wapômbên ami. Mi, yani ma nê lôkmala iyom iniñ Wapômbên. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma doñtom lêk êmô lôkmala. Môlônim abô ma lokban anôn!”

*Balabuñ alisê intu bêt ek vi?
(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)*

* **12:19:** Lo 25:5   * **12:26:** Kis 3:2,6

28 *Nê lôkauk hathak abô balabuñ te hayô ma halanô Yisu lo Sadyusi êkôki. Ma halanô Yisu hanan thêlônin abô viyaiñ mavi anôn. Aên ba yani hanan hik Yisu lin, “Balabuñ alisê intu bên ek balabuñ vi?”

29 *Êñ ma Yisu hanan nena, “Balabuñ môn hanan nena, ‘Môlô Israél nodanô katô. Anyô Bên alalôaniñ Wapômbên, yani iyom intu Anyô Bên. 30 Lemimimbin Anyô Bên unim Wapômbên ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma lôklokwan lôk unim auk sapên.’ 31 *Ma balabuñ yan ma aêntêk: ‘Lemimbin avômalô vi êtôm lemhavin oda.’ Balabuñ vi ma êmô balabuñ bên ju êntêk kapô.”

32 Ma anyô lôkauk hathak abô balabuñ hanan hadên Yisu, “Kêdônwaga, honan abô mavi anôn. Anêm abô ma avanôn bin nena Anyô Bên iyom intu Wapômbên ma min wapômbên la yan hamô doho havin ami. 33 *Alalô leñinimbin yani avanôn ênjêk alalôaniñ kapôlônin lôk auk ma lôklokwan sapên. Lôk leñinimbin avômalô vi êtôm alalô leñinhavin alalôda. Abô balabuñ ju êñ ma bên ek da nômbên atu ba êbôk hathak atum.”

34 Yisu halanô ôpên hanan viyan lôkauk mavi ba intu hanan hadên ôpên, “Min hômô daim ek Wapômbên anên lon lôklinyak ami. Mi.” Ma avômalô sapên elanô anên abô ba êkô ma min enan hik yani lin ek nesau yani esak lonbô ami.

*Mesia ma opalê anên lim lukmuk?
(Mat 22:41–23:36; Luk 20:41–47)*

* 12:28: Luk 10:25–28 * 12:29: Lo 6:4–5 * 12:31: Wkp 19:18

* 12:33: 1Sml 15:22; Hos 6:6

³⁵ Ma Yisu hadôñ avômalô hamô unyak mathen anêñ piklêvôn ma hanan, “Nê lôkauk hathak abô balabun ethak enan nena Mesia ma Devit anêñ lim lukmuk eka? ³⁶ Lovak Mathen hêv auk hadêñ Devit da ba hanan,

“ ‘Anyô Bêñ Wapômbêñ hanan hadêñ yenan Anyô Bêñ Mesia nena,

“Ômô yabahen vianôn endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêñ o nêôm vempapô vibin am.” ’

Kapya Yêñ 110:1

³⁷ Ma Devit da bôk dalam Mesia nena anêñ Anyô Bêñ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêñ lim lôk anêñ Anyô Bêñ imbin?”

Avômalô elanô Yisu anêñ abô êñ ba leñinmavi anôn.

³⁸ Yisu hadôñ thêlô ba hanan, “Môlô noyabin am ek nê lôkauk hathak abô balabun. Thêlô leñinhavin nijik kwêv daim kêkêlô ba nemben ek avômalô nebam i. Lôk leñinhavin avômalô bêñ anôn nenan, ‘Waklêvôn anyô bêñ’ emben lon ethak donjom halôk. ³⁹ Ma leñinhavin nêôm êtôm nê bêñbêñ êmô unyak yen kapô. Ma avômalô engabôm nôm bêñ, ma leñinhavin nejan nôm êmô nê bêñbêñ inin lon ethak êmô. ⁴⁰ Thêlô ethak esau avi tôp ba ewa inin unyak vani lôk eten mek daim bêñ ek avômalô leñinimbi nena thêlô ma nê thêthôn anôn. Nê anêñ aên ma tem nêpôm vovan bêñ êndên waklavôn idum abô.”

Avi tôp te anêñ da

(Luk 21:1-4)

⁴¹ Yisu hi halôk hamô habobo unyak mathen anêñ alapa da ma hayê avômalô lubunlubun i ibi

iniŋ da. Ma nê lôk valu bêŋ ekaliv valu bêŋ anôŋ halôk alapa da. ⁴² Ma avi tôp te atu ba nômkama mi anôŋ hayô ma hatak anêŋ da hatôm valuselen thalalen ju iyom halôk alapa da êŋ.

⁴³ *Ma Yisu halam anêŋ nê ku êlêm ma hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena avi tôp êntêk hêv valuselen bêŋ anôŋ hamôŋ ek takêntêk sapêŋ. ⁴⁴ Avômalo nômbêŋ êntêk iniŋ valu bêŋ anôŋ hamô ma donjom êv doktena iyom. Ma avi tôp êntêk ma nômkama mi anôŋ ma lêk hêv anêŋ valuselen sapêŋ ba miŋ havalonŋ dokte lonŋ ami.”

13

Yisu hanaŋ abô hathak unyak mathenŋ Jelusalem
(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

¹ Yisu hatak unyak mathenŋ ba hale yaiŋ ma anêŋ nê ku te hanaŋ hadêŋ yani, “Kêdônwaga, nôŋgô unyak mathenŋ anêŋ lêlêyanŋ ma kêkêlô bomaŋ lôk anêŋ valu bêŋbêŋ!”

² *Ma Yisu hanaŋ nena, “Hôyê unyak bêŋbêŋ takêntêk e? Malaiŋ bêŋ tem imbitak ba nê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêŋ êntêk pesa ba valu yaŋ miŋ hatôm êyômô yaŋ lonŋ ami.”

Malaiŋ lomaloma tem imbitak
(Mat 24:3-28; Luk 21:7-24)

³ Vêm ma Yisu hamô Dum Oliv ma hayê unyak mathenŋ hamô vi tuvulu. Ma Pita lo Jems ma Jon lo Andulu thêlô iyom i enaŋ hik yani liŋ, ⁴ “Onaŋ êndêŋ yêlô nena aŋgê intu nôm takêŋ tem

---

* **12:43:** 2Ko 8:12   * **13:2:** Luk 19:44

imbitak? Lôk malê intu tem imbitak ek injik thô nena nômbêñ êñ lêk habobo?”

⁵⁻⁶ Ma Yisu hanan hadêñ thêlô, “Nê lomaloma tem nêlêm esak yenan athêñ ba nenan nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bêñ anôñ. Ba intu noyabiñ am. ⁷ Ma môlô olanô abô hathak vovak lomaloma lôk vovak tem imbitak pik luvu-luvu. Nôm takêñ tem imbitak, ma don̄tom pik lo leñ anêñ dan ma mi denan. Ba intu miñ nodowaliñ ami. ⁸ Ma avômalô ôdôñ yan tem nijik vovak imbiñ ôdôñ yan. Ma kiñ yan lôk anêñ avômalô tem nijik vovak êndêñ kiñ yan. Ma loñ lomaloma ma tem duviañ lôk bôm bêñ imbitak. Nôm takêñ ma hatôm vovan môn̄n atu ba hapôm avi lôk lasaben ek embathu.

⁹ * “Aêñ ba noyabiñ am. Tem nebalon môlô ba netak êndôk nê elanô abô baheniñ. Lôk nebali môlô êmô unyak yen. Hathak yenan athêñ ma tem numiñ nê bêñbêñ lôk kiñ maleñiñ ek nonan yenan abô bêñ êndêñ i. ¹⁰ Avômalô pik sapêñ tem nedanô yenan Abô Mavi vêmam ka nôm takêñ tem imbitak emben yam. ¹¹ *Thêlô ekak môlô loñ ma ewa ba i ek nundum abô, êñ ma miñ nôkô ba nonan nena, ‘Yêlô tem nanan malê?’ Mi. Waklavôñ êñ ma nonan auk takatu ba êv hadêñ môlô iyom. Auk takêñ ma Lovak Matheñ da hanan ma miñ môlôda onan ami.

¹² * “Ma anyô loyan tem yan enan yan bêñ ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aêñ êndêñ nakaduñ. Ma avômena tem nêmbôliñ dômiñ êndêñ

* **13:9:** Mat 10:17-20   * **13:11:** Luk 12:11-12   * **13:12:** Mat 10:21

lami lo taluvi ba nenanj ek nijik i vônô. ¹³ *Môlô ma yenanj avômalô. Ba intu avômalô sapêj tem nêpôlik esak môlô. Ma dojtom nê takatu ba iminj lôklokwanj aleba hayô anêj danj, ma Wapômbêj tem nê m i bulubinj.

¹⁴ * “Nôm kambom anôj te tem iminj loj mathenj anôj ba loj êj ma minj hatôm iminj ami. (Aêj ba môlô takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma môlô takatu ba ômô Judia ôyê nôm êj ma nôsôv kethenj ba unu dumlolê. ¹⁵ *Ma nê takatu ba êmô unyak vov minj hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja ininj nômkama ami. ¹⁶ Ma nê takatu ba êmô ku kapô minj hatôm nendeni unyak ek neja ininj kwêv thilibunj ami. ¹⁷ *Ai, kikaknena. Waklavôj êj ma tem malainj bêj ek avi takatu ba esabenj lôk avi takatu ba êv sôm hadêj nali. ¹⁸ Notenj mek ek malainj takêj minj imbitak êndêj waklavôj belej simbak ami. ¹⁹ *Ek malê nena waklavôj êj ma tem malainj bomanj anôj ba êmôj ek malainj tak sêbôk atu ba Wapômbêj hapesanj pik aleba lêk. Ma tem minj imbitak aêj esak lojbô ami. ²⁰ Ma Anyô Bêj minj hadabêj waklavôj malainj takêj kisi ami, êj ma avômalô sapêj tem nema. Ma dojtom yani lahabi avômalô takatu ba bôk dalam i yov ba intu hadabêj waklavôj êj hi bidonj.

²¹ “Waklavôj êj ma anyôla hananj hadêj môlô nena, ‘Ôngô, Mesia hamô loj êntêk’ mena ‘hamô loj tamu,’ ma minj nônêminbinj ami. ²² *Anyô doho tem nêlêm ba nenanj abôyanj aêntêk, ‘Ya ma

* **13:13:** Mat 10:22; Jon 15:21   * **13:14:** Dan 9:27; 11:31; 12:11

* **13:15:** Luk 17:31   * **13:17:** Luk 23:29   * **13:19:** Dan 12:1;

ALK 7:14   * **13:22:** ALK 13:13

Mesia' mena 'Ya ma Wapômbêḡ anêḡ plopet te', ma nindum lavôḡiḡ lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbêḡ halam i yôv haviḡ. Ma doḡtom Wapômbêḡ bôk halam i yôv ba intu miḡ hatôm ami. ²³ Odaḡô! Nôm takêntêk miḡ lêk habitak ami denaḡ ma yahanaḡ nôm takêḡ bêḡ hadêḡ môlô ek môlô noyabiḡ am.

Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem endelêm

(Mat 24:29-35; Luk 21:25-33)

²⁴* "Malaiḡ takêḡ hale halôk vêm,
 " 'ma wak tem imbitak momaḡiniḡ,
 ma ayôḡ tem miḡ imbi deda ami;
²⁵ ma vuliḡ leḡ tem nêḡnêm yak
 ma nôm takatu ba hamô leḡ tem nedowaliḡ.'

Aisaia 13:10; 34:4

²⁶* "Ma wak êḡ ma avômalô tem nêḡê Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiḡ anêḡ lôkliḡyak lôk anêḡ deda lôkmaḡgiḡ. ²⁷*Yani tem nêm anêḡ aḡela ba ini pik anêḡ daḡ sapêḡ ek nisup avômalô takatu ba bôk halam i yôv.

²⁸ "Ba intu môlô noja auk esak alokwaḡ belêḡ.* Hayeḡ ba ḡauḡ lukmuk habitak, êḡ ma oyala nena tem wak mavi êyô. ²⁹ Ma aêḡ iyom, môlô ôyê nôm takêntêk habitak, êḡ ma noyala nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ waklavôḡ endelêm lêk habobo ba hamiḡ unyak abôlêk. ³⁰ Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena avômalô bôlôḡ êntêk tem miḡ nema ami denaḡ ma nôm takêntêk sapêḡ tem imbitak. ³¹ Pik

* **13:24:** Jol 2:10,31; 3:15; ALK 6:12-13   * **13:26:** ALK 1:7

* **13:27:** Mat 13:41   * **13:28:** Abô Bômbôm ma "fik". Nôḡḡô
 Mat 24:32.

lôk leŋ tem nêŋ yak ba ni, ma donŋtom yenaŋ abô bute miŋ hatôm nêŋ yak ami.

*Anyô te miŋ hayala waklavôŋ Yisu endelêŋ ami
(Mat 24:36-44)*

³² “Anyô te miŋ hayala Yisu anêŋ waklavôŋ endelêŋ ami. Anêla leŋ miŋ eyala ami, ma Nakaduŋ miŋ hayala haviŋ ami. Ma Kamik iyom intu hayala. ³³ Aêŋ ba noyabiŋ am ba nônêŋ lêlê! Mômô miŋ oyala waklavôŋ atu ba nôŋ êŋ tem imbitak ami. ³⁴ Nôm êŋ ma hatôm anyô hatak anêŋ unyak ba hi loŋ buyaŋ. Yani hi ma hanaŋ hadêŋ anêŋ nê ku ek neyabiŋ anêŋ nômkama. Ma hik ku sam tomtom hatôm thêlô. Ma hanaŋ hadêŋ anyô hayabiŋ malak abôlêk nena eyabiŋ dedauŋ mavi.

³⁵ * “Mômô miŋ oyala waklavôŋ atu ba unyak alaŋ tem endelêŋ esak loŋbô ami. Tem êlêŋ êndêŋ yaŋsiŋ mena bôlôvôŋ biŋ mena wakma tale halaŋ mena hayaŋ wak bêŋ la. ³⁶ Yakô ek êlêŋ kethêŋ ma ênjê nena mômô ôêk sôm denaŋ. ³⁷ Ma abô êntêk ba yahananŋ hadêŋ mômô, ma lêk yahananŋ hadêŋ avômaloŋ sapêŋ haviŋ nena, ‘Noyabiŋ am!’ ”

14

*Avi te hanŋasô nôŋ ôv mavi hayô hamô Yisu wakadôk
(Mat 26:1-16; Luk 22:1-6; Jon 11:45-53; 12:1-8)*

¹ Wak lokwanju hêk denaŋ ek waklavôŋ nôŋ bêŋ ju, yaŋ ma Hale ba Hi* ma yaŋ ma Eyaŋ Polom Yis

---

* **13:35:** Luk 12:38   * **14:1:** Waklavôŋ Hale ba Hi ma avômaloŋ Israeŋ leŋiŋhabi hathak sêbôk atu ba Wapômbêŋ anêŋ anêla hi avômaloŋ Israeŋ iniŋ unyak ma hêv liliŋ ba hi hathak avômaloŋ Ijip iniŋ unyak ma hik iniŋ bôp sapêŋ vônô.

Mi. Ma nê bêtêbêt êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ idum ek nesau Yisu ba nebalon ek nijik yani vônô. ² Ba enaŋ, “Lêk ma waklavôn mathen ba intu natak ku êŋ ênjêk vêmam. Yakô avômalô tem leŋŋmaniŋ ba nijik vovak.”

³ *Wak êŋ ma Yisu hamô Saimon anêŋ unyak anêŋ Betani. Sêbôk ma ôpêŋ hapôm palê lepla ma donŋtom bôk mi. Yisu hamô balê eyaŋ nôm hamô ma avi te halêm ma hawa kolopak valu te ba thapuk ma nôm ôv mavi hamô kapô ba anêŋ vuli ma bêt anôŋ. Ma hik kolopak êŋ wakadôk lu ma haŋgasô nôm ôv mavi êŋ hayô hamô Yisu wakadôk.

⁴ Ma avômalô vi atu ba êmô lon êŋ havin êyê ba leŋŋmaniŋ ba enaŋ hadêŋ thêlôda, “Aisê ka habulin nôm ôv mavi êŋ hi oyaŋ? ⁵ Hatôm nêk ek anyô yaŋ nêk vuli êtôm 300 seleva ek naja ba nanêk avômalô siv sa esak!” Êŋ ma leŋŋmaniŋ ba ethaŋ avi êŋ.

⁶ Ma donŋtom Yisu hanaŋ, “Aisê ka mômô ôêv malaiŋ hadêŋ avi êntêk? Notak yani. Yani hadum nôk mavi anôŋ hadêŋ ya. ⁷ *Avômalô siv tem nêkô imbiŋ mômô êtôm wak nômbêt intu sapêŋ, ba lemimhavin nônêk i sa ma nônêk sa. Ma donŋtom tem miŋ yamô imbiŋ mômô sawa daim ami. ⁸ *Nôm atu ba yani hatôm indum, ma lêk hadum yôv, ba haŋgasô nôk ôv mavi hayô hamô ya ba lêk hapôpêk ya yôv ek nedav. ⁹ Yanaŋ avanôn êndên mômô nena pik nômbêt atu ba enaŋ yenaŋ Abô Mavi bêt haveŋ ma tem nenaŋ esak nôk atu ba avi êntêk lêk hadum imbiŋ ek avômalô leŋŋimbi yani.”

---

* **14:3:** Luk 7:37-38   * **14:7:** Lo 15:11   * **14:8:** Jon 19:40

¹⁰ Êñ ma Judas Iskaliot, Yisu anêñ nê ku laumin ba lahavuju takatu te, hi hadêñ nê bêñbêñ êbôk da ek nêñ Yisu êndôk thêlô bahenñ. ¹¹ Thêlô elañô abô êñ ma leññmavi anôñ ba ibutin abô ek nêñnêñ valuselen êndêñ yani. Ba intu yani habôlêñ loñôndê ek enañ Yisu bêñ.

Yisu hayañ nôñ waklavôñ Hale ba Hi havin anêñ nê ku

(Mat 26:17-30; Luk 22:7-23; Jon 13:21-30; 1Ko 11:23-25)

¹² *Waklavôñ anêñ athêñ nena Eyañ Polom Yis Mi anêñ wak te môñ hayô. Wak êñ ma ethak ik boksipsip nakaduñ te ek leññhabi waklavôñ Hale ba Hi. Ma Yisu anêñ nê ku enañ hik yani liñ, “Lemhavin yêlô ana unyak alê ek napôpêk nôñ leññimbi waklavôñ Hale ba Hi êndôk?”

¹³ Ma Yisu hêv anêñ nê ku ju ba i ma hanañ, “Mamu unu malak bêñ kapô ma tem nôpôm anyô te ba hawa ñañ lôk kolopak bêñ te halôk loñôndê, ma nosopa yani ba unu. ¹⁴ Ma habitak hayô unyak kapô te ba hi, ma nonañ êndêñ unyak êñ anêñ alañ nena, ‘Kêdôñwaga hanañ nena, “Yenañ unyak kapô atu ba yañañ nôñ waklavôñ Hale ba Hi imbin yañañ nê ku hamô êsê?” ’ ¹⁵ Êñ ma tem injik unyak kapô bêñ atu ba hêk vulin thô êndêñ mamu. Unyak kapô êñ ma nômkama sapêñ bôk hamô yôv. Ba intu nôpôpêk alalôaniñ nôñ êmô loñ êñ.”

¹⁶ Êñ ma nê ku ju atu i êyô malak lôñ êñ kapô. Ma êpôm nômkama sapêñ hatôm atu ba yani hanañ. Ma êpôpêk nôñ waklavôñ Hale ba Hi ek thêlô.

---

* **14:12:** Kis 12:6

17 Yanşın habôk ma Yisu lôk anêñ nê ku laumiñ ba lahavuju i êyô loñ êñ. 18 *Thêlô eyañ nôm êmô ma Yisu hanañ, “Yanañ avanôñ êndêñ mômô nena mômô te tem enañ ya bêñ. Ôpêñ lêk hayañ nôm haviñ ya.”

19 Ma thêlô leññmalaiñ ba tomtom enañ hadêñ yani nena, “Ya mi, aêñ e?”

20 Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Mômô laumiñ ba lahavuju takatu te. Ôpêñ intu hasoñ bañ halôk belev haviñ ya. 21 Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma donjom alikakna. Malaiñ bêñ ek ôpatu ba hanañ Anyô Anêñ Nakaduñ bêñ. Talêbô miñ bôk havathu ami, êñ ma mavi ek ôpêñ!”

22 Thêlô eyañ nôm hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêm ma haya ba hêv hadêñ anêñ nê ku ma hanañ, “Noja ba onğwan. Êntêk ma yenañ vathiap.”

23 Vêm ma hawa tase lôk waiñ ma hêv lamavi. Ma hêv hadêñ thêlô ba sapêñ inum.

24 *Ma hanañ hadêñ thêlô, “Êntêk ma yenañ thalaleñ atu ba tem eñgasô ek embak tabô imbiñ Wapômbêñ lôk avômalo pik ek nêm avômalo bêñ anôñ sa. 25 Yanañ avanôñ êndêñ mômô nena tem miñ hatôm yanum waiñ esak loñbô ami endeba waklavôñ êñ hayô ma tem yanum waiñ lukmuk êmô Wapômbêñ anêñ loñ lôkriñyak kapô.”

26 Vêm ma êv yeñ te yôv ma ethak ba i Dum Oliv.

---

* **14:18:** Sng 41:9 * **14:24:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16; Hib 9:20

Yisu hanaŋ nena Pita tem enaŋ nena hathôŋ yani paliŋ

(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

²⁷ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Bôk eto hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena,

“Tem yangik boksipsip alaŋ vônô,

ma boksipsip tem nêsôv mayaliv ba ini.”

Sekalaia 13:7

Ba intu môle sapêŋ tem notak ya ma nêsôv mayaliv ba unu. ²⁸ *Ma doŋtom hik ya liŋ hathak loŋbô, ma tem yamôŋ ba yana Galili vêm ka môle nombeŋ ya yam.”

²⁹ Ma Pita hanaŋ nena, “Dô! Thêlô sapêŋ etak o ba i, ma tem yamiŋ imbiŋ o denaŋ.”

³⁰ Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ o nena bôlevôŋ êntêk ma tale miŋ halaŋ bôleŋ ju ami denaŋ, ma tem onaŋ êtôm bôleŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.”

³¹ *Ma doŋtom Pita hanaŋ lôklokwaŋ nena, “Mi anôŋ! Ik ya vônô, ma miŋ hatôm yanaŋ nena yahathôŋ o paliŋ ami. Milôk!” Ma nê ku sapêŋ enaŋ aêŋ iyom.

Yisu hateŋ mek hamô Getsemani

(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

³² *Vêm ma thêlô êyô loŋ atu ba elam nena Getsemani ma hanaŋ hadêŋ anêŋ nê ku, “Môle nômô loŋ êntêk ma yana ek yateŋ mek.” ³³ Ma hawa Pita lo Jems ma Jon haviŋ yani. Ma yani kapô halêlêk lôk lamalaiŋ kambom. ³⁴ *Ma hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Yakapôleŋ lêk malaiŋ bomaŋ

* 14:28: Mat 28:16; Mak 16:7

* 14:31: Jon 11:16

* 14:32:

Jon 18:1

* 14:34: Jon 12:27

hatôm lêk yahama yôv. Môlô nômô loŋ êntêk ma nônnêm lêlê.”

³⁵ Ma hi daim dokte ma hêv yak halôk pik ma hateŋ mek nena loŋôndê la hêk ek yani ma nêm malaiŋ lôk vovaŋ êntêk vê. ³⁶*Ma hanaŋ, “O Aba* Wakamik, o hatôm undum nômkama sapêŋ. Aêŋ ba nêm tase êntêk vê ênjêk ya. Ma doŋtom miŋ osopa yenaŋ yalenŋhaviŋ ami. Mi, osopa oda anêm lemhaviŋ.”

³⁷ Ma Yisu hale hi ma hayê anêŋ nê ku lêk êk sôm. Ma hanaŋ hadêŋ Pita, “Saimon, hôêk sôm e? O miŋ hatôm ômô lêlê wakma te ami e? ³⁸ Nômô lêlê ba notêŋ mek ek miŋ nônnêm yak ba nundum kambom ami. Kapô lahaviŋ indum mavi ma doŋtom auk ma pulusikna ba miŋ hatôm indum ami.”

³⁹ Vêm ma havôhi ma hateŋ mek bô atu hathak loŋbô. ⁴⁰ Ma halehi hathak loŋbô ma hayê thêlô êk sôm denaŋ ek malê nena malenŋ hayanaŋ ba miŋ hatôm nômô lêlê ami. Ba intu êthôn nena nenaŋ malê êndêŋ yani.

⁴¹ Vêm ma halehi bôlôn te lô ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô ôêk sôm ba owa lovak denaŋ e? Hatôm! Odaŋô, wakma lêk hayô yôv ek netak ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu êndôk nê kambom baheŋiŋ. ⁴² Aêŋ ba numbiyô ek alôana. Ôŋgô! Ôpatu ba tem enaŋ ya bêŋ lêk halêm yôv.”

Evalonŋ Yisu

(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

⁴³ Yisu hanaŋ abô denaŋ ma Judas hayô. Yani ma nê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te. Ma

---

* **14:36:** Mak 10:38; Jon 6:38   * **14:36:** ‘Aba’ anêŋ ôdônŋ ma kamik. Êŋ ma abô Alam, Yisu thêlô iniŋ abô.

avômalô bêñ anôñ êlêm iviñ yani ba ewa biñ vovak lôk okdiba. Nê takêñ ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ lôk nê bêñbêñ vi êv thêlô ba êlêm.

⁴⁴ Ôpatu ba tem enañ Yisu bêñ bôk hik lavôñiñ te thô hadêñ i nena, “Ôpatu ba yahaliñu, êñ ma Yisu. Ba intu nobalon loñ ma noja ba unu.” ⁴⁵ Ma ôpêñ hi kethen hadêñ Yisu ma hanañ, “Kêdôñwaga.” Ma haliñu yani. ⁴⁶ Ma nê takatu ba i haviñ Judas evalon Yisu ba ewa ba i. ⁴⁷ Ma nê takatu ba imiñ habobo te hadadi anêñ biñ vovak ma hale anyô bêñ habôk da anêñ anyô ku te limbuk vi vê.

⁴⁸ Êñ ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Ya ma anyô kambom anôñ ba intu owa biñ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobalon ya e? ⁴⁹ *Aisê? Wak nômbêñ intu ma yahamô unyak mathen anêñ piklêvôñ ba yahadôñ môlô ma miñ ovalon ya ami eka? Ma donjom lêk nôm takêñ habitak ek Wapômbêñ anêñ abô injik anôñ.” ⁵⁰ *Êñ ma anêñ nê ku sapêñ etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

⁵¹ Ma anyô muk te hasopa Yisu haven yam ba havuliv liñkupik hathak sôp mavi te iyom. Ma idum ek nebalon yani, ⁵² ma donjom evalon sôp oyañ ma hasôv liñpopam ba hi.

Enañ Yisu bêñ hadêñ Sanhedlin

(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55,63-71; Jon 18:12-14,19-24)

⁵³ Ma thêlô ewa Yisu ba i hadêñ anyô bêñ habôk da. Ma nê bêñbêñ êbôk da sapêñ lôk nê bêñbêñ sapêñ lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ sapêñ

---

* **14:49:** Luk 19:47; 21:37; Jon 18:20   * **14:50:** Mak 14:27-31

ethak donjom. ⁵⁴ Ma Pita hasopa Yisu havenj yam ma donjom havenj daim dokte. Ma habitak hayô anyô bêñ habôk da anêñ badêñ kapô. Ma hi hamô havinj sôp bidonj ba havunju atum havinj thêlô.

⁵⁵ Ma nê bêñbêñ êbôk da lôk Sanhedlin* sapêñ êbôlêm avômalô doho ek nenanj Yisu anêñ kambom takatu ba hadum bêñ ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô. Ma donjom miñ êpôm Yisu anêñ kambom te ek nijik yani vônô ami. ⁵⁶ Avômalô bêñ anôñ enanj abôyanj hathak Yisu, ma donjom iniñ abô takatu ba enanj ma miñ hatôm donjom ami.

⁵⁷ Ma doho iviyô imiñ ma enanj abôyanj hathak Yisu aêntêk, ⁵⁸ * “Yêlô alañô yani hanañ nena, “Tem yandiniñ unyak mathenj êntêk ba anyô elav hathak bahenjinj. Ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav lukmuk yanj atu ba miñ elav hathak bahenjinj ami.’ ” ⁵⁹ Ma donjom iniñ abô takatu ba enanj hi mayaliv ma miñ enanj abô donjom ami.

⁶⁰ Êñ ma anyô bêñ habôk da haviyô hamiñ thêlô maleñin ma hanañ hik Yisu liñ nena, “Nê takêntêk lêk enanj o bêñ yôv ma o bônôñ eka? O abô mi e?” ⁶¹ Ma donjom Yisu bônôñ iyom ma miñ hanañ abôla ami.

Ma anyô bêñ habôk da hanañ hik Yisu liñ hathak lonjbô nena, “O ma Mesia, Anyô Bêñ Mathenj atu anêñ Nakaduñ e?”

⁶² Ma Yisu hanañ nena, “Ya êñ êntêk. Ma tem ôngô Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem êmô Wapômbêñ Lôklinyak Anôñ banj vianôñ ba tem êyô êmô buliv ba êlêm.”

---

* **14:55:** Sanhedlin ma avômalô Isael iniñ kaunsil.   * **14:58:** Jon 2:19-21

⁶³ Ma anyô bêñ habôk da halañô abô êñ ma hakakaviñ anêñ kwêv ma hanañ, “Lêk yôv. Aisê ka alalô leñihaviñ nadañô abô doho imbiñ? ⁶⁴ *Lêk alañô yôv nena habuliñ Wapômbêñ anêñ athêñ ba hanañ nena yanida ma hatôm Wapômbêñ. Ba intu lemimhabi aisê?”

Ma thêlô sapêñ enañ nena, “Hadum kambom ba intu ema.” ⁶⁵ Vêv ma doho êsôvwapôk hathak yani. Ma vi ivuliv ma siñ hathak sôp ma êpêñ yani ba enañ nena, “O plopet te ma onañ nena opalê intu hik o?” Ma sôp bidonñ evalonñ yani ba ik haviñ.

Pita hanañ nena hathônñ Yisu paliñ

(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18,25-27)

⁶⁶ Pita hamô tamu unyak atu anêñ badêñ kapô, ma anyô bêñ habôk da anêñ avi ku te halêm. ⁶⁷ Ma hayê Pita havuñu atum hamô. Ma hatitiñ yani ba hanañ, “O êntêk intu bôk hovenñ haviñ Yisu, anyô Nasalet atu.”

⁶⁸ Êñ ma Pita hanañ, “Mi, yahathônñ abô intu ba honañ paliñ.” Ma hale ba hi habobo badêñ abôlêk. Ma tale te halañ.

⁶⁹ Ma avi ku atu hayê Pita hathak lonbô ma hanañ hadêñ anyô takatu ba imiñ habobo yani aêntêk, “Ôpêntêk ma nê takatu iniñ anyô te.” ⁷⁰ Ma donñtom yani hanañ hathak lonbô, “Mi.”

Vêv ma nê takatu ba imiñ habobo yani enañ hadêñ Pita hathak lonbô, “Avanônñ biñ nena o ma anyô Galili te ba intu o ma anêñ anyô te.”

⁷¹ Ma donñtom Pita hanañ nena, “Ya miñ yahanañ abô avanônñ ami, êñ ma tem Wapômbêñ nêv vovan

* **14:64:** Wkp 24:16; Jon 19:7

êndêñ ya. Yahalam Wapômbêñ anêñ athêñ ba yahanañ nena yahathônñ ôpêntu ba onañ abô hathak paliñ.”

⁷² Kethêñ oyañ ma tale halañ bôlônñ yañ, êñ ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hanañ hadêñ yani nena, “Tale miñ halañ bôlônñ ju ami denañ, ma tem onañ êtôm bôlônñ lô nena hôthônñ ya paliñ.” Êñ ma Pita hakôm ba halañ kambom.

15

Ewa Yisu ba i hadêñ Pailat

(Mat 27:1-2,11-26; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28–19:16)

¹* Lôkbôk momañiniñ ma Sanhedlin sapêñ ethak donjom. Thêlô ma nê bêñbêñ êbôk da lôk avômalô iniñ nê bêñbêñ lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ. Ma ibutiñ abô hathak donjom vêm ma ekak ban luvi lusu ma ewa ba i hadêñ Pailat.

² Ma Pailat hanañ hik Yisu liñ aêntêk, “O ma avômalô Israel iniñ kiñ e?”

Ma Yisu hanañ nena, “Intu êñ, hatôm intuhonañ.”

³ Ma nê bêñbêñ êbôk da ibi Yisu liñkupik hathak abô lomaloma. ⁴ Ma Pailat hanañ hadêñ Yisu hathak lonjô, “O abô mi e? Thêlô ibi lemvimkupik hathak abô lomaloma.”

⁵* Ma donjom Yisu bônônñ iyom. Ba intuhonañ Pailat hason kambom.

⁶ Waklavônñ Hale ba Hi nômbêñ intuhonañ, ma avômalô ethak elam anyô koladônñ te anêñ athêñ ek Pailat nêñ vê. Ma Pailat hathak hêv ôpêñ vê. ⁷ Sondabêñ

* **15:1:** Luk 22:66   * **15:5:** Ais 53:7; Mak 14:61

êḡ ma anyô te anêḡ athêḡ nena Balabas hamô koladôḡ. Yani hamô koladôḡ havinḡ ḡê takatu ba thêlô ik vovak hadêḡ Lom ba ik anyô doho vônô.
 8 Êḡ ma avômalô i hadêḡ Pailat ma elam ek nêḡ anyô koladôḡ te vê êtôm hathak hadum lôbôlôḡ.

9 Ma Pailat hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Lemimhavinḡ yatak môlô avômalô Israel unim kinḡ êntêk e?” 10 Pailat hayala nena ḡê bêḡbêḡ êbôk da leḡḡdaḡ hathak Yisu ba intu idum abô ek yani ba hanaḡ aêḡ. 11 *Ma doḡtom ḡê bêḡbêḡ êbôk da ik avômalô kapôlôḡḡḡ linḡ ek nendam nena netak Balabas ba ni ma nebalonḡ Yisu lonḡ.

12 Ma Pailat hanaḡ hik thêlô linḡ hathak lonḡbô nena, “Yandum malé êndêḡ ôpatu ba môlô olam nena Israel iniḡ kinḡ?”

13 Ma sapêḡ elam nena, “Nijik vônô esak a!”

14 Ma Pailat hanaḡ, “Eka? Yani hadum malé kambom?”

Ma doḡtom thêlô elam lôklala hathak lonḡbô nena, “Nijik vônô esak a!”

15 Ma Pailat lahavinḡ nêḡ leḡḡmavi êndêḡ avômalô nômbêḡ atu ba intu hatak Balabas ba hi. Ma hanaḡ ek nebalu Yisu esak yak lôkmanginḡ vêḡ ma hatak halôk ḡê vovak bahenḡḡ ek nijik vônô esak a.

*Nê vovak enaḡ abôma hathak Yisu
 (Mat 27:27-31; Jon 19:2-3)*

16 Vêḡ ma ḡê vovak ewa Yisu ba i Pailat anêḡ unyak badêḡ kapô. Ma elam ḡê vovak sapêḡ ba êlêm ethak doḡtom. 17 Ma ewa kinḡ anêḡ kwêv thalalenḡ daim te ma ik hathak Yisu ma ewa yak

---

* 15:11: Ap 3:13-14

lôkmanjın atu ba epesan hatôm kin inin kuluj ma ik halôk wakadôk. ¹⁸ Ma iviyô ma êv bahen hathak len ma enan, “Waklêvôn mavi, avômalô Israel inin kin!” ¹⁹ Ma ik wakadôk hathak alokwan te lôbôlôn ma êsôvwapôk hathak yani. Vêm ma elek venjndôn lêlô hadên yani lôk êbô anên athên. ²⁰ Ma enan abôma hathak yani vêm ma ibi kwêv thalalen atu thô ma ik yanida anên kwêv daim hathak lonbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

Ik Yisu hathak a

(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

²¹ *Ma anyô te anên athên nena Saimon anên Sailini halêm anên buyan ba hadum ek ni Jerusalem. Yani ma Aleksanda lo Lupus inin lambô. Ma nê vovak êpôm yani ba êpôvin ek enja Yisu anên alovalanansin. ²² Ên ma ewa Yisu ba i lon te anên athên nena Golgota. Athên ên anên ôdôn nena Lon Lenkadôk Lokwan. ²³ Ma ewa wain ba eyelan havin alokwan te anên thok ba êv hadên yani ek inum ek etauvin vovan. Ma donjom hadô. ²⁴ *Ên ma thêlô ik yani lon hathak a. Vêm ma ibi valu ek nêgê nena opalêla intu tem neja anên kwêv lo sôp.

²⁵ Wakma hatôm 9 kilok lôkbok ma ik Yisu lon hathak a. ²⁶ Alovalanansin anên vulin ma eto abô atu ba enan hathak Yisu aêntêk,

AVÔMALÔ ISRAEL ININ KIN

²⁷⁻²⁸ *Ma êthôkwên anyô vani lokwanju havin. Êthôkwên yan hamin Yisu ban vianôn, ma yan

* **15:21:** Lom 16:13   * **15:24:** Sng 22:18   * **15:27-28:** Ais 53:12

hamiņ baņ viken.* 29 *Ma avômalô takatu ba elom loņôndê êņ ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuniņ leņiņkadôk ba enaņ, “Ai! O atu ba honaņ nena tem undiniņ Wapômbêņ anêņ unyak mathen ma ondav esak loņbô êtôm wak lô iyom e? 30 Êņ ma oda nêma oda bulubiņ ba otak alovalaņsiņ ma ôlêm pik!”

31 Ma ñê bêņbêņ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuņ enaņ abôma haviņ. Ba enaņ hadêņ i nena, “Ôņgô! Yani bôk hêv avômalô vi bulubiņ, ma doņtom miņ hatôm nêma yanida bulubiņ ami eka? 32 Yani ma Mesia, Israêl iniņ kiņ e? Êņ ma etak alovalaņsiņ ba êlêm pik ek alalô nagê ba nanêmimbiņ!” Ma anyô ju atu ba imiņ alovalaņsiņ haviņ yani enaņ abôma haviņ.

Yisu hama

(Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

33 Wاكلêvôņ biņ ma momaņiniņ hayô pik sapêņ vôv ba hêk aleba hayô 3 kilok. 34 *Ma 3 kilok ma Yisu halam lôklala aêntêk, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êņ anêņ ôdôņ nena, “Yenaņ Wapômbêņ, yenaņ Wapômbêņ, aisê ka hôdô ya?”

35 Ma avômalô vi atu ba imiņ loņ êņ elañô abô êņ ma enaņ, “Odaņô, yani halam Elia.”

36 *Ma anyô te hi bôlôņ doņtom ma hawa kapôk ba hasoņ halôk waiņ maniņ. Ma hathôkwêņ kapôk êņ hathak apiyak te ba hêv hadêņ Yisu ek inum.

---

* **15:27-28:** Ñê lôkauk vi enaņ nena abô doho atu ba Mak hatoma hêk denaņ. Abô êņ ma aêntêk: Aêņ ba Wapômbêņ anêņ abô bute hik anôņ. Abô êņ hanaņ aêntêk, “Thêlô êyê yani hatôm anyô kambom.” * **15:29:** Sng 22:7; 109:25; Mak 14:58 * **15:34:**

Sng 22:1 * **15:36:** Sng 69:21

Ma ôpêḡ hanan, “Dô! Alalô nagê vêmam. Yakô Elia tem êlêm enja yani vê ênjêk alovalanansin la?”

³⁷ Ma Yisu halam kaêk lôklala ma hama.

³⁸ Ma sôp bêḡ atu ba hamiḡ unyak mathen ek hayaḡ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vuliḡ ba hayô viḡiḡ. ³⁹ Ma anyô vovak laik atu ba hamiḡ habobo Yisu hayê kobom atu ba Yisu hama hathak, êḡ ma hanan, “Avanôḡ biḡ, ôpêntêk ma Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ anôḡ.”

⁴⁰ *Avi doho imiḡ daim dokte ba êyê imiḡ. Thêlô êḡ te ma Malia anêḡ Magadala. Ma te ma Malia, Jems yaô lo Josep iniḡ talêbô. Ma te ma Salome. ⁴¹ Sêbôk ba Yisu hamô Galili ma avi takêḡ esopa yani ba êv yani sa. Ma avi bêḡ anôḡ êmô haviḡ ba iviḡ Yisu ba i Jerusalem.

Elav Yisu

(Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

⁴² Wak ik Yisu vônô, êḡ ma waklavôḡ avômâlô ethak êpôpêk iniḡ nômkama ek Sabat. Ma wak êḡ anêḡ yanḡsin bôlôvôḡ ma tem Sabat. ⁴³ Ba intu wak hamiḡ denan ma Josep anêḡ Alimatia hayô. Yani ma Sanhedlin iniḡ anyô bêḡ te. Yani hathak hêv ma ek Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak atu tem êlêm. Ma miḡ hakô ami ma hi hadêḡ Pailat ma hanan ek enja Yisu anêḡ kupik. ⁴⁴ Ma Pailat halaḡô nena Yisu lêk hama yôv ba hasoḡ kambom ma halam anyô vovak laik halêm. Ma hanan hik ôpêḡ liḡ nena, “Yisu lêk hama yôv mena mi e?” ⁴⁵ Ma halaḡô anyô vovak laik anêḡ abô yôv ma halôk ek Josep enja anêḡ kupik. ⁴⁶ Êḡ ma Josep hêv sôp daim mavi te vuli ma hawa Yisu liḡkupik vê hêk

---

* **15:40:** Luk 8:2-3

alovalanjanjin ma havuliv sinj hathak sôp atu. Ma hi hadô hêk siô valu abyanj atu ba elav ek nedav nê nana êndôk. Ma habubi valu bêñ te ek hik siô abôlêk sinj hathak. ⁴⁷ Malia anêñ Magadala lôk Malia, Josep anêñ talêbô, iminj ma êyê loñ atu ba etak Yisu anêñ kupik hêk.

16

Yisu haviyô hathak loñbô

(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

¹ Sabat hale ba hi ma Malia anêñ Magadala lôk Malia, Jems anêñ talêbô, ma Salome êv vuli nôm ôv mavi ek neja ba ini ek netak esak Yisu kupik. ² Ma sonda êñ anêñ wak te môñ anêñ lôkbôk momanjiniñ ma thêlô iviyô ba i siô. ³ Ma enañ hadêñ i nena, “Opalê tem ibubi valu atu ba hamô lôv abôlêk vê ek alalô am?”

⁴ Êyô siô ma êyê nena valu bêñ atu ma lêk ibubi hi hamô danj. ⁵ Thêlô ibitak êyô valu abyanj kapô ma êyê anyô muk lôk kwêv thapuk daim te hamô thêlô bahenj vianôñ. Thêlô êyê ma esonj kambom.

⁶ Ma donjom ôpêñ hanañ, “Minj nosonj ami. Yahayala nena ôbôlêm Yisu anêñ Nasalet atu ba ik hathak a. Yani lêk haviyô ba hi ma minj hêk loñ êntêk ami. Ôñgô loñ atu ba êdô yani hêk êntêk. ⁷ *Ma unu nonañ êndêñ anêñ nê ku lôk Pita nena, ‘Yani lêk hamônj ek môlô ba hi Galili. Ôyô loñ êñ ma tem nôpôm yani êtôm atu ba bôk hanañ yôv hadêñ môlô.’ ”

---

* **16:7:** Mat 26:32; Mak 14:28

⁸ Ma avi takêŋ êkô ba elowaliŋ kambom ma etak siô ba êsôv ele yaiŋ ba i. Thêlô êkô ba bônôŋ iyom ma miŋ enaŋ abô êŋ hadêŋ anyôla ami.

[Malia anêŋ Magadala lôk Yisu anêŋ nê ku êyê yani*]

(Mat 28:9-20; Luk 24:13-49; Jon 20:11-23)

⁹ Yisu haviyô hadêŋ sona te anêŋ wak te môŋ. Ma hik i thô môŋ hadêŋ Malia Magadala, avi atu ba bôk Yisu hêv ngôk bahenŋvi ba lahavuju vê hêk yani. ¹⁰ Êŋ ma Malia hi hanaŋ hadêŋ nê takatu ba bôk evenŋ haviŋ yani. Nê takêŋ leniŋmalaiŋ ba elanŋ êmô. ¹¹ Ma elanô nena Yisu lêk hamô lôkmala ba Malia lêk hayê yani, ma donŋtom miŋ êvhaviŋ abô êŋ ami.

¹² Havenŋ yam ma Yisu anêŋ nê ku ju etak malak bêŋ ba i lonŋ yaŋ. Ma Yisu habitak yaŋda ba hik i thô hadêŋ thai. ¹³ Ma ele i enaŋ abô êŋ hadêŋ nê ku vi, ma donŋtom miŋ êvhaviŋ iniŋ abô ami.

¹⁴ *Yôv ma Yisu anêŋ nê ku laumiŋ ba lahavute eyaŋ nôm êmô, ma Yisu da hayô ek thêlô. Ma hathaŋ thêlô hathak iniŋ kapôlôŋiŋ thektheke ba miŋ êvhaviŋ nê takatu ba êyê nena yani lêk haviyô yôv iniŋ abô ami.

¹⁵ *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Unu êtôm pik sapêŋ ma nonaŋ Abô Mavi atu ba hathak ya bêŋ êndêŋ avômalô sapêŋ. ¹⁶ *Nê takatu ba êvhaviŋ ba ithik ŋaŋ ma tem Wapômbêŋ nê i bulubiŋ. Ma nê takatu ba miŋ êvhaviŋ ami, ma tem nêpôm

---

* **16:8:** Nê lôkauk bêŋ anôŋ leniŋhabi nena abô êŋ ma Mak da miŋ hato ami, ma anyôla hato havenŋ yam. * **16:14:** 1Ko 15:5

* **16:15:** Ap 1:8 * **16:16:** Ap 2:38

Wapômbêḡ anêḡ abô atu nena ini nêndôk loḡ atum.

¹⁷ *Wapômbêḡ tem etak lavôḡiḡ lomaloma êndôk ḡê êvhaviḡ bahêḡiḡ aêntêk. Esak yenaḡ athêḡ, ma tem nênmê ḡḡôk vê lôk nenaḡ abô masôm lukmuk.

¹⁸ *Ma nebaloḡ umya kambom êmô bahêḡiḡ lôk ninum nôḡm atu ba injik anyô vônô ma doḡtom tem nêḡmô mavi. Ma netak bahêḡiḡ êyôḡḡêk ḡê lôk lijiḡ, ma tem nimbitak mavi.”

Wapômbêḡ hawa Yisu
(Luk 24:50-53; Ap 1:9-11)

¹⁹ *Anyô Bêḡ Yisu hanaḡ abô haviḡ thêlô yôv ma ewa yani hathak leḡ ba hi hamô Wapômbêḡ baḡ vianôḡ. ²⁰ *Vêḡm ma anêḡ ḡê ku i enaḡ Abô Mavi êḡ haveḡ loḡ sapêḡ. Ma Anyô Bêḡ hadum ku haviḡ thêlô ba hik iniḡ abô loḡ hathak lavôḡiḡ takatu ba idum.]

---

* **16:17:** Ap 2:4; 8:7   * **16:18:** Luk 10:19; Ap 28:3-6   * **16:19:**
Ap 1:9-11; 2:33-34   * **16:20:** Ap 14:3; Hib 2:3-4

lxxx

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen
The New Testament in the Malei-Hote Language of
Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Maei-Hote long Niugini
copyright © 2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. and The Malê people

Language: Hotê-Malê (Malei-Hote)

Translation by: Wycliffe Bible Translators

Contributor: The Malê people

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-02

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 9 Oct 2020

c8e90bc3-6cab-57b1-9a48-04f5f30fe59a